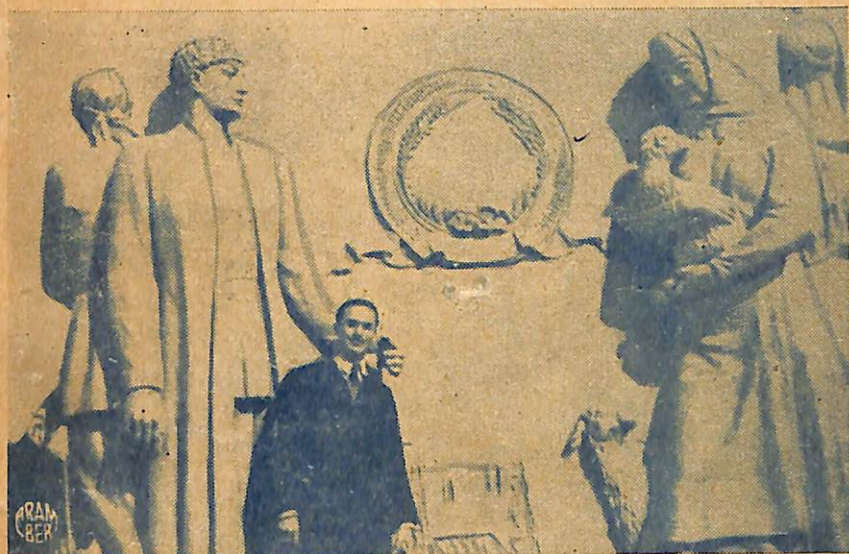

ԵՎՐՈՒՅ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

Բ Ա Ր Ի Զ

Ե Ի

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս

1938

9(47.925)

4-58

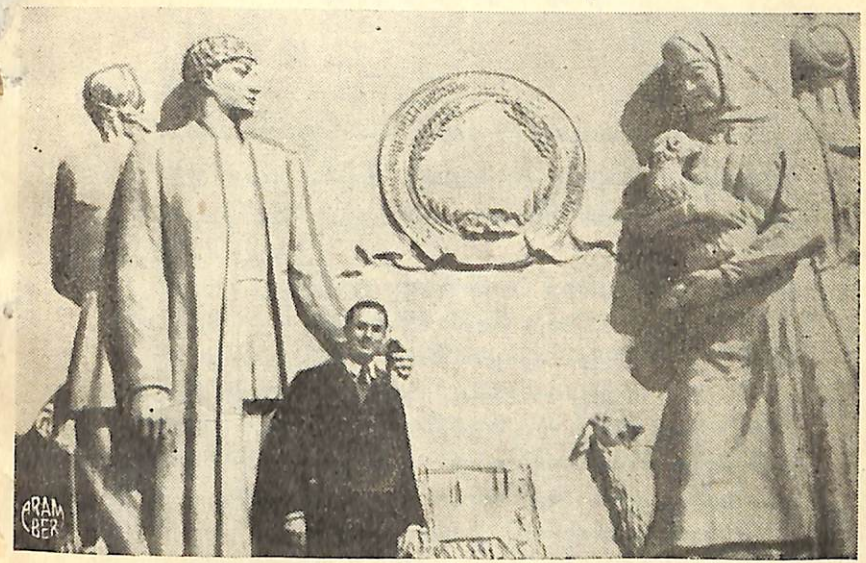
4-58

1

0 2 / 1 1 0 7

ԵՎՐՈՊԵԱՆ ԳՐԱԳՐԱՆԻԿ

ԲԱՐԻՋ ԵՒ ՅՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆՆԵՐԸ ՅՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԻՆ

ԱՂԵՔՈԱՆԴՐԻԱ

1988

1988 11/13.1
ժողովուրդի. ԿԵԱՄԲՐՈՅ ՎԵՐԱՄԱՆ
ժողովուրդի. ԿԵԱՄԲՐՈՅ ՎԵՐԱՄԱՆ
ժողովուրդի. ԿԵԱՄԲՐՈՅ ՎԵՐԱՄԱՆ
ԿԵԱՄԲՐՈՅ ՎԵՐԱՄԱՆ

20 Ն

ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒՄ ԵՒ ՆՈՐԱՀԱՍ ՍԵՐՈՒՆԴԻՆ

ՄԿՐՏԻԶ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Ֆրանսա սեսածներս պիտի ներկայացնեմ:

Մեծ հասոք գրելու ժամանակ չունիմ. ընդհանուր սպառողաբիւններս կը գրեմ, շատ էիչ մասնաւոր բաներու ծանրանալով:

Բոլոր սեսածներս, դիսածներս, զգացածներս գրելու համար Սեւանա լին չափ մեղան պե՛տ է:

Ազատ ժամանակ չունենալուս գիշերուան 12էն առտուան 5ը օգտագործեցի բունես զեղչելով:

Երկու թերթեր առաջարկեցին, որ իրենց ղրկեմ քրոջ քակցութիւններս. անորո՛ւ պատասխան տուի «Եթէ ժամանակ ունենամ»ի նման: Փորձուեցա, բայց չգրեցի:

Կուտամ գիրքս հանրութեան. նպատակս չէ ճանչցուիլը, այլ օգտակար ըլլալ:

Սեռային Բարիզի մասին չէի փափաքեր գրել. սակայն այդ երեսը չգրել այս «համբաւեալ» քաղաքին՝ չէ կարելի: Կը յուսամ որ այդ գլուխը արգելք չըլլար այս գրքին մուտքին բոլոր այն տուները, ուր մտաւ նախորդը:

Նկարագրութիւններուս մէջ չկա երեւակայութիւն, բոլորը իրական են. ինչպէս սեսած եմ կը գրեմ: Հիանալիին կ'ըսեմ հիանալի, լաւին՝ լաւ, ներմակին՝ ներմակ ու գեթին ալ՝ գեթ: Որքան ալ բաժանումները իրար-

3643-2007

մէ անկախ երեւին, նոյն մտածումով տոգորուած են ու իրար կը լրացնեն:

Ազգային կեանքի մասին ազատ խօսքերով կուզամ, ո՛չ մէկ նկեռումի, ո՛չ մէկ ազդեցութեան հետեւելով այլ միայն *իմ ներքին ձայնին*:

Ժողովուրդը բոլոր սպուած գրեւուն կը հաւատա. եւ սակայն սպուած գրեւուն շատեւուն պէտք չէ հաւատալ:

Վարձատրուած կ'ըլլամ երբ հայր՝ աւելի սիրէ հայր, աւելի յարգէ ու միացած նիգերով սատարէ հայրենիքին զօրացման:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

Դ Է Պ Ի Բ Ա Ր Ի Չ

Մայրաքաղաքներու ամէնէն քաջողականը՝ Բարիկ: Սակայն սկիզբէն սկսինք. Մանկութենէս իսկ գուրգուրանքով ու հիացումով կ'արտաստանէի այդ անունը:

Լիսէն մեր ֆրանսացի ուսուցիչները ստէպ Բարիկի անունը տալով, իրենց մտային պաշարին համեմատ մեծագոյն ճիգը կը թափէին զայն ներկայացնելու իբր անզուգական մայրաքաղաք, ուր գեղարուեստը, գրականութիւնը, երաժշտութիւնը, նկարչութիւնը աւելի բարձր մակարդակի վրա կը գտնուին քան ուրիշ մայրաքաղաքներունը, ու լռելեայն կ'իմացնէին որ պէտք է կեանքի մէջ Բարիկը տեսնել, ինչպէս ճշմարիտ քրիստոնեան՝ Երուսաղէմը, ու լաւ մանմետականը՝ Մէքքէն:

Այդ ժամանակէն հետաքրքրութիւնն ու փափաքը մէջս էին տեսնելու այնքան գովուած, փառաբանուած Լոյս Քաղաքը, կը սպասէի 37ի ցուցահանդէսին:

Երբ տարիներ առաջ փափաքս յայտնած էի մօրս, պատասխանած էր «Քեզի մինակդ հոն չեմ զրկեր, միասին կ'երթանք»:

Ցուցահանդէսի տարին հասաւ, ամառն ալ կը մօտենար, գործերս կը թոյլատրէին մեկնիլ: Քանիցս մօրս ակնարկեցի զինք տանիլ, ո՛վ զարմանք, պատասխանը կ'ըլլար «կը թոյլատրեմ որ մինակդ երթաս, տեսնես»:

Այնչա՛փ պնդեցի միասին երթալու մասին: Սակայն այդ օրերուն մայրս ծանրօրէն հիւանդանալով, հիւանդանոց փոխադրեցինք: Գծնդակ կացութիւն էր. ամէն բան մոռցաւ. Հարուածը բոլորովին անակնկալ ժամանակ կուգար, ծանր ու մտահոգիչ. Բարեբաղդաբար կարող բժիշկներու խնամքով մի քանի շաբաթէն ելաւ հիւանդանոցէն, ելեքտրաբոյժ մի բժիշկի խնամքով բո՛ւն գարմանը սկսելու, որ մէկ քանի ամիս պիտի տեւէր:

Մտադրութիւն յայտնեցի ճամբորդական ծրագիրս չեղեալ նկատել. մայրս տկար վիճակովը ընդդիմացաւ «Ինձի համար պէտք չէ ճամբորդութենէդ ետ մնաս, գնա՛, տե՛ս»:

Այս անակնկալ պայմաններու տակ Օգոստոս 10ին ճամբա ելաւ բաւական ընկճուած հոգիով:

Մինչև գիշեր մի քանի հայեր ճանչցաւ շոգենաւին մէջ. հետեւեալ օրը բոլոր հայերը իրարու բարեկամացած էին առանց ուշադրութիւն դարձնելու թէ մին Ա. կարգով, միւսը Բ.ով, ուրիշը Գ.ով կը ճամբորդէր. այս բանը զիս հրճուեցուց թէ հայերս շուտ կը մտերմանանք իրարու: Մէկ երգիչ միայն, կարծեմ Գահիրէէն, բացառութիւն կազմեց ու չմտեցաւ քանիցս խմբուած 15ի մօտ հայերուն: Մեր մէջ կային դեղագործը, ուսուցչուհին, վաճառականներ, առեւտրականներ, մի մեծ ընտանիք կազմած էինք:

Քանիցս ճամբորդութիւններու ընթացքին դիտած եմ որ ճամբորդողները ի՛նչ ազգի, որ դասակարգի ալ պատկանին, իրարու հանդէպ բարի են, անկեղծ են ու օգտակար ըլլալու ջանադիր. թերեւս այս յառաջ կուգանոյն շոգենաւով նոյն տեղը, նպատակը երթալու գիտակցութենէն որ իրարու համակրանք կը ստեղծէ: Բնութեան հմայքը, անհուն երկինքն ու լայնաստաման, անհորիզոն ծովը կը նպաստեն այս հոգեվիճակին:

Եթէ մարդիկ կեանքին ալ մի ճամբորդութիւն ըլ-

լալը գիտնային, իրարու հանդէպ կ'ըլլային ճիշդ շոգենաւով ճամբորդողներու նման. կեանքը շատ դժուարութիւններով ու քիչ գեղեցկութիւններով ճամբորդութիւն է:

Չեմ ուզեր Միջերկրականը սորվեցնել. շոգենաւին արագութիւնը յիշել և թէ քանի օրէն հոսկէ հոն կը հասնի, ի՛նչ և ո՛ւր տեղեր հանդիպելով:

Բացի մի քանի օրուա ալեկոծութենէ, ծովը կը հանդարտէր. երկնցած լայնադիր աթոռներու վրա կը դիտէինք գեղեցիկ ու իրապէս հրաշալի իտալական ափունքներուն համայնապատկերը. եթէ ծովը ու տեսարանները այսպէս շարունակուէին մէկ ամիս ճամբորդելէ չէր ձանձրացուէր:

Հիսնալի էր երկինքը. անամպ, կապո՛յտ ու անհո՛ւն:

Ամառուան ծովը Արեւի շողերը ըմպած կը ժպտէր ու զոյգ կապոյտներուն մէջէն շոգենաւը կը սահէր:

Մինչև կէս ճամբան մտածումներս ետ դացին տունը և բարեկամներուս: Ճամբան մեզի միացաւ «պապա»ն, որ մինչև Մարսէյլ «հաւ» տուող ազդակներէն մին էր մեր խումբին իր անկեղծ, անհոգ, պարզամիտ և... ճնկող բնաւորութեամբը. «մինչև որ մի քանի գաւաթ օղի չնետեմ «քէյֆ»ս տեղը չի գար» կ'ըսէր ու կը պատմէր թէ ինչպէս դրացիին կինը, ճամբու պայուսակը չտկեմ, կապեմ ըսելէն ինչե՛րը թռցուցած էր մէջէն ու կ'եզրակացնէր «մարդու «կմանեք» չըլլար»:

Մարսէյլի մօտ ծովը շատ ալեկոծ էր. բոլորը պառկած էին. մի քանին կը գանգատէին թէ այս տառապանքին ենթարկուել կ'արժէ՞ր ցուցահանդէս տեսնելու համար:

Քիչ ետք երբ բլուրներու, ժայռերու շարքը կը դիտէինք, զարմանալիօրէն տարիներ առաջ կարդացած Մօնթէ-Քրիսթօն միտքս ինկաւ. անպայման մի նկարագրութիւն իր հետքը դրոշմած էր մտքիս մէջ ու երբ

իրականութիւնը տեսա, յիշողութիւնս արթնցաւ: Մի բերդի մօտէն անցանք, որուն վրա պատողներ կային. հարցուցի քովիներուս ինչ ըլլալը. չենք գիտեր պատասխանեցին. Երկու օր յետո հասկցա հռչակաւոր Ի՛նչ դղեակը ըլլալը. Մօնթէ-Քրիսթօյի բանտը:

Գիշերուան Տին հասանք քարափ: Ֆրանսահայ մըթ-նոլորտին հետ մտերմացա շոգենաւին վրա տեսնելէն մեզի հետ ճամբորդող իր ծեր հայրը դիմաւորելու եկած հայ երիտասարդը, որ իր Ֆրանսացի կիներ հօրը ներկայացուց, Ֆրանսուհին աներհօր վիզը փաթթուեցաւ երկարօրէն. հայու աչքով դիտեցի այդ տեսարանը, սակայն կնոջ անկեղծութիւնն ու երջանիկ արտայայտութիւնը ամուսնոյն կողքին՝ ազգայնական նայուածքս փոխեց մարդկայնական նայուածքի. մտածեցի որ մեր տղաքը շատ կ'երջանկացնեն Ֆրանսուհիները, որոնք առողջ ցեղին պատուական երիտասարդութենէն բաժին կ'ունենան:

Հայ մի լուսայափոխ ալ ելաւ շոգենաւ. խօսակցութեան ընթացքին զգուշացուց, որ հայ պանդոկ չերթանք, «հին տուներ են, ուր մանողին բարի գալուստ կը մաղթեն մլուկներն ու իրենց ազգականները» ըսաւ. շնորհակալ եղանք իր ազդարարութենէն...

Ժամը Գին իջանք շոգենաւէն. խստութիւններ չկային. ցուցահանդէսի այցելու խօսքերը մոգական ազդեցութիւն կ'ընէին խուզարկող պաշտօնեաներու վրա. առանց պայուսակներն իսկ բանալու ելանք մաքսատունէն:

Յաջորդ առտու ճամբու ընկերներս մեկնեցան Բարիդ. Դիւրութեամբ գտա մօրաքրոջս տունը. Զիրար կը ճանչնայինք լուսանկարներով: Բոլորս ալ բերկրեցանք:

Լսելով որ ճամբորդ եկեր է Սէն-Լու, ճշմարիտ գրոհ սկսաւ մօրաքրոջս տունը. ամէն մէկը կը հարցնէր,

տեղեկութիւններ կ'ուզէր իր ազգականին, ասոր, անոր մասին. ճանչցածներուս մասին յօժարակամ կուտայի տեղեկութիւններ, լուսանկարներ կը ցուցնէին որ թերեւս անունով չճանչցածներս ճանչնամ: Այսպէս առտուընէ մինչև իրիկուն և դիշեր պառկելու ատեն երկու օրեր անընդհատ այցելութիւններ ընդունեցինք, ճաշերու ատեն իսկ:

Մեր դժբաղդ ժողովուրդը: որ 20 տարի ետքն ալ դեռ իրենները կը փնտռէ, կը հարցնէ, կը գտնէ ալ: Մի տեսակ պարտադիր պարտականութիւն էր, կուտայի հասցէներ. կ'առնէի հասցէներ ու քսանի չափ երկտողներ ու լուսանկարներ ամէնքը տէրերուն յանձնել խօստանալով. ամենայուզիչը ընտանեկան մի պատկեր էր մի որբի համար, որ այդպէսով պիտի ճանչնար իր չտեսած ու ջարդուած ծնողները, քոյրն ու եղբայրը: Շատեր աշխատանքով տունի, գործի տէր եղած են. դժբաղդներ ալ կան, ուրախութենէ ամայացած հոգիներ: Անգործութեան նպաստ կը ստանան ու ներկա քաղաքապետէն գոհ են, Հայկ. ներկայացումներու ատեն ամթոռները տունէն կը տանին ամէնքը ու ներկայացումէն վերջ ալ ետ կը բերեն, շատ հետաքրքրական, մի քիչ ալ ծիծաղելի տեսարան պարզելէն փողոցը: Մեծ պողոտայի վրա կոկիկ եկեղեցի ունին: Տունէն դուրս չէի կըրնար ելլել այցելուներու պատճառով, որոնց մէջ ուշադրութեան արժանիներու կարգին հազուադիւստ տիպեր ալ կային: Մին մանուսնող, ունայնաբան շողակըստ՝ առտուն եկաւ կէսօրին... գնաց: Չեմ գիտեր առաքինութիւններէս թէ թերութիւններէս մին է շատախօսներ ազատ ձգել որ չորս ժամ... կզակ և լեզու չարժեն, առանց անհամբերութեան նշան ցոյց տալու: Թողուցի որ ուզածին չափ լեզու թափէ. իր գիտցածներուն գումարը շատ նիհար էր. կ'ընդմիջէր միւսերը իբր թէ հրաշալի բաներ պիտի ըսէր ու չէր սիրեր

ընդմիջուրի Առանց մտածելու ծանօթութիւն կուտար ամէն բանի, անընդհատ կը խօսէր, ճշմարիտ խօսքի արագահարուած մեքենայ:

Ամէնէն աննշան նիւթի վրա խօսելու ատեն հանդիսաւոր ձեւեր կ'առնէր տեսնելէն թէ հինգ զոյգ աչեր զինք կը դիտեն, նոյնքան ականջներ մտիկ կ'ընեն, հինգ ուղեղներ զինք հասկնալու երեւոյթը ունին: Զարմանալիօրէն կը շաղկապէր տարբեր նիւթեր, ամէն խելք ունեցողներ պէտք է իր կարծիքէն ըլլային: Խօսքերը նման էին ծովը հերկելու և աւազի վրա ցանկելու: Զգայուն էր ուշադրութեան պակասի դէմ ու յայտնապէս դժգոհ երբ չտեսներ դիմացը, խօսած ատեն, բացուած բերաններ ու ճռճուացող աթոռներ: Վկայութեան կը կանչէր ստէպ, հոն գտնուողներէն մին, որը թարթիչները հինգ երկվայրկեան կը դոցէր ի նշան հաւանութեան, բերանացի պատասխանելէ խուսափելով: Երբեմն կը հազար, անկիւնը տւելի կը տեղաւորուէր, աւելի երկար խօսելու համար: Խօսածներէն դատելով 50 տարու ըլլալու էր: Զրհեղեղեան մտապաշատին վրա խորիսխ նետած 20 տարի յետոյ ալ իր «հըմտութեան» վրա մի տող չ'աւելնար:

Չորս ժամեր արշաւող խօսքերով չյոգնեցաւ, մենք ալ զարմանալիօրէն չձանձրացանք, չյօրանջեցինք: Երբեմն երկու հոգի բարեացակամ ժպիտով իրարու կը նայէին ու յետոյ պոռոտաբանին, կը հասկցուէր որ խօսողածներուն ոչնչութեան մասին վստահ էին երկուքը:

Քսանը... տարեկանէն, քառասուն տարի առաջ պատահած բաներ կը հարցնէր: Այնպիսի դէմք ունէր ու նկարագիր որ պէտք է գրագէտներ, գծադրիչներ, ծաղրանկարիչներ շարժման դնել անմիջապէս:

Ասոնք տեսնելով մարդ կը փափաքի շատախօսութիւնը օրէնքով արգելել: Խորհելով որ այս գնացքով

տունը կաշկանդուած կը մնամ, մինչ կը փափաքէի նուազագոյն ժամանակի մէջ առաւելագոյնը տեսնել, դիտել, սորվիլ, պատրուակ գտնելով պտոյտի կ'երթայինք:

Նախ գացինք «Նօթրը տամ տը լա կարտ» բարձրադիր եկեղեցին, վրան ոսկիէ արձան Աստուածածինով: հռչակաւոր ուխտատեղի է: 100 հոգի պարունակող մասնաւոր վերելակով 80 մ. բարձրացանք ու յետոյ ալ սանդուղիներէ ելանք հասնելու համար եկեղեցի: Ամէն կէս ժամը արարողութիւն կար: Մօրաքրոջ Յակոբ որդին էր զիս առաջնորդողը: հակառակ եկեղեցիները քիչ սիրելուն կամ... չսիրելուն, փափաքիս դէմ չգնաց կէս ժամ եկեղեցիին մէջ մնալու: Դուրսը հեռադիտակ դրուած էր, քաղաքին կարեւոր վայրերուն նայեցանք: լաւ տեսարաններ վայելցինք: Այցելեցինք նաև կենդանաբանական պարտէզը, որուն մուտքը յատկանշական էր, զարդարուած վայրի կենդանիներու արձաններով: Դիրքը բարձր է. կենդանիներու տեսակները ճոխ էին, մայրաքաղաքներու հետ մրցելու աստիճան, Այցելեցինք Խճ գլեակը, որ հետաքրքրութեան վայր մի տեսակ ուխտատեղի է դարձեր. մասնաւոր մակոյկներով սպասարկութիւն կա օրը 20-30 անգամ ու ամէն օր հազարներով բազմութիւն կ'երթա տեսնելու:

Շովուն մէջտեղը մի բերդ է ժայռի վրա կառուցուած. մի քանի հին ու անդործածելի թնդանօթներ կային: Երբ մօտեցեր էինք Մօնթէ-Քրիսթօյի բանտին, առաջնորդողը ըսաւ «հիմա կը մօտենանք այն ծակին ուրկէ անցնողը բաղդաւոր կ'ըլլա կեանքին մէջ, զի ան երջանկութեան... (սրամտութիւններ) որոնք երկսեռ երիտասարդ ու տարէց հարիւրաւոր այցելուներու մէկ մասը ժպտեցուցին, միւս մասը խնդացուցին: Յակոբէ արմուկի մի թեթև հարուած ստացա այս առթիւ: Շուտով նշեցի այս պարագան, Հնութիւններու,

յիշատակարաններու, թանգարաններու առաջնորդները սրամիտ մարդիկ են, ստէպ շաւ համարձակ. հոգեբանական մի երեւոյթ՝ յատուկ ֆրանսացիներու միջակ դասակարգին:

Մծնթէ-Քրիսթոյի բանտախուցը մութ նկուղ է, ուր մոմի լոյսով մտանք. ո՛չ պատանութեանս կարգացած ու երեւակայած բանտիս կը նմանէր և ո՛չ ալ շարժանկարի մի քանի երիզներու ցուցուցածին: Երեք մեթր երկայն է, երկու՝ լայն ու մէկուկէս՝ բարձր. կորուքամակ մտանք, այդպէս մեացինք ու այդպէս ելանք. կատարեալ խաւար, հէ՛ք էտոմօնը նստելով կամ պառկելով անցուցած է իր ժամանակը:

Փորուած ծակը մէկ մեթր բարձր է ու միւս խուցին ճիշդ գետնին հաւասար:

Ի՞նչ դղեակին մէջ ուրիշ անուանի բանտարկեալներու խուցեր ալ կան, կիսաւերակ վիճակով պահպանուած ու նախկին բանտարկեալներու անունը կրող տախտակներով:

Քաղաքի մի մեծ թատերասրահին մէջ մրցում կար մարսօն... պարելու: Հետաքրքրուած, տոմս գնելով ներս մտանք: Հարարէ աւելի հանդիսականներ կը դիտէին մի մեծ բեմի վրայ պարողները, 30 զոյգեր և երկու կենտեր, որոնց տակերը լքած էին պարը յոգնելով: Կը պարէին, կը դառնային ճաղի ընկերակցութեամբ. դեռ նոր սկսած էին հազիւ... 192 ժամէ ի վեր ու մըրցանակը պիտի շահէր 1500 ժամեր անդադար պարող զոյգը կամ կենտը: Նախաճաշ, ճաշ, ընթրիք ոտքի վրա կ'ուտէին. մէկուկէս ժամ պարելէ ետք կէս ժամ կը հանգստանային:

Արդէն թմրած ու քնատ վիճակ ունէին. մէկ ամիս վերջ դեռ յամառող պարողներուն վիճակը շատ աւելի հետաքրքրական պէտք էր ըլլար, եթէ ոչ ծիծաղելի. պարողներուն մէջ մի հայ ալ կար որ Ռիթու ծածկանունով կը մասնակցէր:

Գուրսը, տախտակին վրա մասնակցողներուն անունը, ազգութիւնը գրուած էր. 15 երկիրներու կարգին «Արմէնի»ն ալ: 50,000 ֆր. էր մրցանակը:

Տպաւորութիւնս այն եղաւ որ երկու ամիս շարունակ դիտելու եկող հասարակութիւնը, թէ պարողները աւելի ապուշ էին:

Fêteի ալ ներկա եղաւ ժողովրդական ուրախութիւն է. կը պարեն. կը զուարճանան ամէնքը. բազմութեան մէջ հայեր ալ կային. մեր տղաքը սրամիտ էին. հետեւեալ պղտիկ խօսակցութեան ակունջալուր եղաւ. — Ինչո՞ւ չորս կողմէ կը դիտես, ի՞նչ կը փնտռես. = 80նոց մի պառաւ չկա՞ հոս, եթէ բերնին մէջ մէկ ակոս ալ ունենա կը բաւէ. — Ի՞նչ ընելու. = Հետը պարելու:

Տարէց մարդիկ Պուլ կը խաղային. մարզարանի գունտին պէս երկաթներ, որ որոշ հեռաւորութենէ նետուելով ուրիշ գունտերու պէտք է զարնուէին:

Մարտէյլ միջազգային քաղաք է. հնչումը լեզուին շատ ազաւազուած է օտարներու պատճառով, Իտալացիներու շուկան պտտելու ատեն նկատեցի որ ծախողներու մեծամասնութիւնը կին ու աղջիկ են, որոնք փողոցին եզերքը կամ կառքի վրա գրուած բանջարեղէն, պտուղ, ձուկ կը ծախէին. գնորդներու մէջ նշմարեցի չինացի կիներ, ազգային տարազով:

Մօրսըրոյն անդրանիկ որդին Գրիգոր խոստացաւ երեք շաբաթէն Բարիզ գալ և երկու շաբաթ միասին պտտիլ:

Ամէն օր Բարիզ մեկնող տասնեակ շոգեկառքեր կան, սակայն մի քանին ռաբիտ, որ ճեպընթացէն երկու անգամ աւելի երազ կ'ընթանան: Ստիպուած էին գիշերուան 8ի ռաբիտը երեք յաջորդական ռաբիտներու վերածել բաւելու համար ճամբորդներուն. Օգոստոս 23ի Գիշերը նստելով 24ի առտուն Բարիզ հասաւ Երկու ժամ

մնացած սաստիկ ցուրտ կ'ընէր, մշուշ կար. ապակի-
ներուն ցօղ իջած ըլլալուն կարելի չէր դուրսը տեսնել:
Հակառակ ձմեռուան հագուստ հագուած ըլլալուն՝
սկսա դողալ. շուտով հաղա վերարկուս. քիչ օգտեց:
Շոգեկառքը կեցաւ մի կայարան. իսկոյն իջա ու տաք
կաթ գնեցի, որ կը ծախուէր թուղթէ գաւաթով. կէսը
խմեցի կէսն ալ թափեցաւ... դողդալէս: Դեռ երկու
շաբաթ առաջ Եգիպտոսի մէջ բարակ հագուստով, նրս-
տած տեղս անգամ քրտնիւս միտքս գալով ժպտեցաւ.
հոն շնչահեղձ կ'ըլլայինք տաքէն, հոս նո՛յն ամսուն կը
դողայի ցուրտէն: Հակապատկեր...:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ

Անվերապան ծափահարութեան արժանի է Ֆրանս-
սան, այս մեծ Ցուցահանդէսը իրականացուցած ու Աշ-
խարհի հրամցուցած ըլլալուն:

Թրօքատէրոյի գլխաւոր մուտքէն, տեսարանին շքե-
ղութիւնը վերացումի մի պահ կ'ապրեցնէ, որ շնչուիր
յետագա զօրեղ ապաւորութիւններով:

Հոգեհորոգ տեսարան. կը թուի թէ մոգական գաւա-
զանի հարուածով ջուրէն դուրս հանուած կամ ամպերէն
վար իջեցուած է: Միայն էյֆէլը չէ դիմացը այլ
հարիւր ուրիշ հրաշալիքներ շուրջը: Դիւթական քաղաք
23 մուտքի դռներով: Անդուգական վայելք է դիտել
60 մ. ջուր ժայթքող ցայտաղբիւրները:

Երեք բաւեր կը յատկանշեն ցուցահանդէսը. մե-
ծութիւն, պարզութիւն և ներդաշնակութիւն. Champ
de Mars-ը ողնայարն է: Մեծութիւնները, գեղեցկու-
թիւնները հոն խմբուած են: Այս շքեղութիւններուն մեծ
աշխատաւորները, անտարակոյս մասնակցող 52 ազգե-
րուն առաջնակարգ ճարտարապետներն են գլուխ-գործոց
պալատներով: Բոլորին պարունակութիւնները, համա-
պատասխան են պարունակողին. Որակի մտահոգու-
թիւնը ունեցեր էին. լաւորակ նիւթեր գործածուած են:
Շատեր շարժանկարի սրահ ունէին. ճրի:

Ամէն ազգ ցուցադրած էր որքան կարող էր, ոչ թէ՛ որքան կամեցեր: Ճաշակ ու շնորհ ունին ցուցադրուածները, Կարելի է ըսել բոլորին համար, որ ճիգին համապատասխան էր արդիւնքը:

Շատերուն տաղաւար ըսելու կը վարանիմ. պալատներ են, իրենց ճաշարան-գարեջրատունները ունին ուր բազմութիւնները գէշերը կը ճաշեն ու կը դիտեն հանդիսութիւնները: Այնչա՛փ ցուցադրուածները շատ են, երկիրներու բնական հարստութիւնները, տնտեսական և ընկերային կազմակերպութիւնները, ճարտարարուեստը, ուսումի տարածումը, արուեստը, հաղորդակցութեան միջոցները, որ անկարելի է բոլորը, նոյն իսկ լաւագոյնները թուել ու նկարագրել: Պատիլ ու գիտել կը նշանակէ. հասկնալով և սորվելով աշխարհի շրջանը կատարել իր լաւագոյն կողմերով:

Շատերու մէջ այցելութիւնը կարգ ու կանոնով է. առաջնորդուածի պէս ենք. ամէն բան կը տեսնենք առանց ետ ու առաջ դառնալ հարկադրուելու:

Ձանազան կողմեր ցայտաղբիւրներ կան. պարտէզներու և ծաղիկներու մեծ ջանք թափուած էր: Ո՛ւր մեծ ցուցահանդէսը իր տեղը պիտի ըլլար, եթէ ոչ Բարիք:

12 լման օրեր պտտեցաւ. ամէնաշատ այցելողներէն կը սեպուիմ: Դրախտային քաղաքի ձև ունի ամէն կազմակերպութեամբ. նամակատուն - հեռագրատուն, հրէջջ կայան, ոստիկանատուն, հաղորդակցութեան համար մասնաւոր տալիներ և ինքնաշարժերու շղթան, շուկաներ, միայն պանդոկ չկա: Մօտ կէս միլիոն բազմութիւններ կը յորդին բոլոր կողմերէն: Ամէն մասն լուս իր հմայքէն չէր կորսուեր այլ կ'աւելնար:

Միլիոնաւոր այցելուներ, որոնց մեծ մասը անհաղորդ էին Աշխարհի թաքուն շքեղութիւններուն ու գաղտնիքներուն և չէին հետաքրքրուէր մարդկութեան

մեծագոյն ղաւակներուն մտքերովն ու փորձառութեամբը, այս աւթիւ հաղորդուեցան անոնց: Իր ամէնօրեա մասնաւոր թերթը ունէր, որուն մէջ օրուան կատարուելիքներուն յայտագիրը կար: Բազմաթիւ հանդէսներ տեղի կ'ունենային ղանազան տաղաւարներու մէջ: Ճշմարիտ մտքի սօն. բոլորը իրենց երկիրներուն լաւագոյն կարողութիւններով կը մրցէին:

Անձրեւոտ օրերուն երբ առնուազն 100.000 հովանոցներ միաժամանակ բացուէին, հովանոցներու շարժուն անտառի հիւսնալի տեսարան կը պարզուէր անձրեւին տակ: Ամէն բան կատարեալ թուեցաւ. չմտածեցի «եթէ այս ալ ընէին աւելի լաւ կ'ըլլար»: Աշխարհի գրեթէ բոլոր երկիրներուն ծաղկեփունջն էր. ոչ միայն հաճոյք կը պատճառէր այլ և ուրախութիւն շարունակական դիտող աչքերու:

Գոհացուցիչ ամփոփումը արդի մարդկութեան մըտքին ու կարողութեան:

Ուրախ եղաւ մեր ժամանակին յառաջդիմութեան և Օ. Ֆէն տեսնելով. բայց ասոնք ապագայի յառաջդիմութեանց նկատմամբ Ա. Բ. Գ. են միայն:

Բոլոր տաղաւարները 300ի մօտ մեծութիւններու շարքեր են, մասնաւորապէս ուրիշներէն զանազանուողները համառօտ կը ներկայացնեն:

Գլխաւոր մուտքէն դուրս, ճիշդ դիմացը խաղաղութեան տաղաւարը իր աշտարակով կը հսկէ ցուցահանդէսին: Մասնակցող ազգերու դրօշներ կը ծածանին վրան: Ներսը որքա՛ն հետաքրքրական թուանշաններ կան: Մի տախտակ ընդհանուր պատերազմին մասնակցող բոլոր ազգերուն կորուստները կ'արձանագրէ. Գերմանիա 2 միլիոն անձ, Ֆրանսա 1,5 միլ., Անգլիա 1 միլ. է աւելի ևն. ամէնանուազ շարժ, մի քանի հազար: Բոլոր երկիրներու խաղաղասիրական ընկերութիւններու մասին տեղեկութիւններ, պատկերներ կան: Ամէն ճիգ

3643-2007

Թափուած է խաղաղութեան կողմը շահելու այցելուները, որոնք կը պատրաստուին ու կը պատրաստեն յաջորդ պատերազմը:

Ամէն ոք այցելութիւնը կամ Գերմանականէն, կամ Խորհրդային Երկիրներէն կ'սկսի, որոնք դէմ դիմաց իրենց ուժը ցուցադրելու մտահոգութենէն տարուած են: Գերմանականը, մերկանդամ արձաններով առնական ինքնավստահութիւն կ'արտայայտէ. ուղղահայեաց վերսլացող ճակատին վրա սեւ արծիւով:

Խորհրդայինը շարժում, խոյանք ու թռիչք է գազափարի. ոչ ոք կ'անգիտանա ճակատի զոյգ արձանին բնոյթը. շինողները ոչ մէկ ջանք չեն խնայած այդ դիրքին իր վերջնագոյն կատարելութիւնն ու զօրութիւնը տալու: Ամբողջ ցուցահանդէսին ամենամեծագոյն պալասն է թէ արտաբնապէս, թէ ալ ներքինապէս:

Սկսինք Խորհրդայինէն, քանի որ Հայաստան ալ մաս կը կազմէ ներկայացուած 11 հանրապետութիւններուն: Գուրջը երկու շարք, 11 հանրապետութիւնները ներկայացնող զոյգ արձաններ, գեղջուկ-գեղջուկնի, պատկանած ազգին լեզուով գրուած. Հայկական արձանները զիպուածով թէ կանխամտածութեամբ, ճիշդ ետեւի կողմ մնացած են: Երկրորդ մտածումը աւելի ճիշդ է:

Մուտքին վրա ոսկեզօծ զինանշան 11 լեզուներով գրուած ծանօթ յանկերգը. հայերէնը 4րդ տեղը: Ծընշուժը մեծ է. հազարաւորներ կարգի կ'սպասեն մտնելու համար. տասնեակ ոստիկաններ ճնշումը մեղմելու նպատակով կիներուն ազատ ճամբա կուտային մտնելու: Այցելուն մուտքի պահէն կ'սկսի մեծ շահագրգռութեամբ հետաքրքրուիլ: Մեծ նշանաբաններ, սահմանադրութենէն հատուածներ գրուած պատերուն վրա կէս մեթր գրերով աչքի զարնող:

Նախ ուշադրութիւն կը գրաւէ մի քարտէս, որուն

համար 675 հոգի բացի ճարտարապետներէ, աշխատեր են 11 ամիս 4500 կէտեր կան նշանակուած ազամանդով, մարդրիտով, սուտակով և 11 մեծ կարմիր աստղեր մայրաքաղաքներու տեղերը. Երեւանն ալ:

Պատերուն համեմատ մեծածաւալ նկարներ ընկերային նիւթերով ու քաղաքական ձգտումով. կենդանի արտայայտութեամբ ճառախօսներ, որոնք ամբոխին կը խօսին. պէտք է կենալ, դիտել ու մտածել:

Շատ թուանշաններ կային. մէկ մասը կրնան չափազանցուած ըլլալ: Եռանդով աշխատեր էին ցուցնելու բոլոր մարզերու յառաջդիմութիւնները. չէ կարելի ամէն բան կեղծել: 41,000 միջնակարգ դպրոցներ 17 միլիոն աշակերտներով. ընդհ. 27,5 միլիոն: 1938ին 30 միլիոն աշակերտներ կ'ունենան:

581 համալսարաններ կէս միլիոն աշակերտներով: Ռուսիա 362, Ուքրանիա 117, սպիտ. ուս. 19, ուղպէկ 26, վրացի 17, քաղաք 12, ատրպ. 10, Հայաստան 8, Թրք. 4, տաճիկ 3:

9250 թերթեր 38 միլիոն օրական սպառումով. Զարի ժամանակ 850 թերթեր 3 միլիոն սպառումով:

1359 հոգի նշանով վարձատրուած 15 ապրիլ 1937ին. մոռցուած է աւելցնելու որ փոխարէն 5000 հոգի «մաքրուած» են:

Մոսկուայի խորհրդարանին մաքէթը. 430 մ. բարձր, 480 մ. երկայն, 280 մ. լայն պիտի ըլլաւ: Լէնինի 100 մ. արձանովը վրան, կարծես խորհրդարանը պատուանդան է արձանին:

Մեծ մարդոց ձեռագրեր ապակիներու տակ:

Սթալին իր երեք մարդահասակ արձանովն ու բազմաթիւ պատկերներով ներկա էր:

Երբեմն Գրիգոր բաներ դիտել կուտար, որոնք ուշադրութենէս վրիպած կ'ըլլային, այլուր զբաղած ըլլալով:

Եթէ մաքրագործունքները չըլլային, շատ կը շահէին այս բրոքականտէն:

Կարելի էր հանդիպել բաւական հայերու եկած զանազան երկիրներէ, որոնք հայկական բաներ գտնելու որոնումին մէջ էին: Կը դիտէինք ու կը տեսնէինք իրենց մանկական ուրախութեան նմանող հրճուանքն ու գոհունակութիւնը երբ գտած էին:

Տեսանք հայկական ու վրացական հագուստներ ապակեդարաններու մէջ: Պէպօի պատկերներ, Խ. Հ. և կոմունիստ թերթերը լուսանկարուած մի քսանեակ տարբեր լեզուով թերթերու հետ: Բազմաթիւ լեզուներով 300ի մօտ գրքերէն, 15 հատը հայերէն էին. քրտերէններու վրա գրուած էր հայերէն, Պետական հրատարակութիւն, Երեւան: Եբրայերէն գրքեր ալ կային:

Թամանեանի թատրոնի մաքէթը, ներսը փայտէ հանդիսականներով:

Թիֆլիսի հայ թատրոնի շէնքին մեծադիր լուսանկարը: Նաիրի Զարեանի պատկերը: Հայաստանի Զինանշանը ցուցափեղկի մէջ. հեղինակը անձանօթ մակագրութեամբ: Բազմաթիւ քարտէսներու և այլ տեղեր Երեւան մեծ գրով գրուած:

Տետրակ դրուած էր այցելուներու տրամադրութեան տակ, իրենց տպաւորութիւնները արձանագրելու: Շատ հետաքրքրական էր աչքէ անցնել. հիացում յայտնող, քննադատող, նոյնիսկ անարգող տողեր կային. մէկը կը գրէր «մեզի հանդիստ թողուցէք», ուրիշը՝ «ձեր պալատը մի լաւ դիմակ է», երրորդը՝ «կը հիանամ կատարուած յառաջդիմութեանց վրա». այսպէս շարունակաբար:

Խորհրդայինի մարդիկը լուրջ էին այնքան, որ կարծես կեանքի բոլոր փոթորիկները անցած են իրենց վրայէն ու շատ բան արմատախիլ ըրած: Զուսպ շարժումներ, զուսպ արտայայտութիւն, ինքիւրենց մէջ

փակուած դռներ: Մինչ միւս պալատներունը շէնչող, խօսող, ժպտող, հարցումներու շուտափոյթ պատասխանող: Դատաւարութիւններու ազդեցութիւնն էր: Կը կշռէին իրենց իւրաքանչիւր բառն ու նախադասութիւնը. երբ հայ պայտօնեա չկամ հարցուցինք մէկուն, ժպտելով գլուխը ժխտականօրէն շարժեց. սակայն աչքերը հարցական էին ժպիտին մէջէն:

Պալատին քովը, լաւագոյն շարժանկարի սրահը ունէին ամբողջ ցուցահանդէսին: Լաւ խաղեր կը ներկայացուէին. 1937ի մարզահանդէսը 11 հանրապետութիւններու մարդիկներով հիանալի էր. ամէն կերպով ճոխ ու այլազան: Ճառագայթաձակ Երբը երեք անգամ տեսա. թէ խաղին և թէ Սթալինը պատտառի վրա ուսումնասիրելու համար: Հանդէսի ընթացքին ութ անգամ տեսնուեցաւ բեմէն, շրջապատուած հաւատարիմներով: Ծխամորճը միշտ բերանը, իր մէջ կար լաւը, հեզնողը, սուր նայողը, ազգասէրը. իր ծափահարութեան և խանդավառութեան թափը երկու անգամ ցոլաց. նախ ուսերնին կայտառ մանկիկներ առած դեռատի մայրերու տողանցքին ու յետո վրացական երկսեռ խումբին մարզանքին, որուն ի տես ծխամորճը բերնէն վար առաւ. Հայերուն երգէն ու մարզանքէն վերջ, անժպիտ միջակօրէն ծափահարեց: Ուզպէկները հեգնեց, քովինին մի բան ըսելով:

Հայերը շատ յատկանշական էին. աղջիկները կուժեր ունէին ուսերնին ու երկայն ծածանող քողեր: Համբարձում եայլաով սկսան մարզանքի. թովիչ մի պահ էր հրճուանքով կ'ունկնդրէի. Հայերնիքիս երգն ու պարը կը լսէի, կը տեսնէի պատտառին վրա. իմ հեռաւոր ու անձանօթ եղբայրներուս ու քոյրերուս երջանիկ ու հարազատ ձայնն էր որ կուգար. Ինչպէս վիշտը, նոյնպէս ալ ուրախութիւնը արցունք ունին. զգացի որ համաչափ գնացքով արցունքի կաթիլներ այտերէս վար կը հոսէին:

Գերմանական պալատին առջև ալ ճնշումը շատ էր: Բարապանները մասնաւորապէս հոռիօր երկարահասակներ ընտրուած էին տպաւորութիւն գործելու համար: Մեծ քաշողութիւն ունէր, որուն ոչ մէկ պալատ կրնար հաւասարիլ բացի նախորդէն: Բազմութիւնը հիացախառն զարմանքով կը դիտէր ցուցադրուած գիտական մեքենաները, մասնաւորապէս Ձէբլինի մեքենան. հեռադիտակներ, վերջին ձև ինքնաշարժը: Պատերուն վրա գծուած էին ութ տիպարներ աշխատանքը ներկայացնող, զանազան ձեւերով: Թէլէվիզիօն կար նաև շարժանկար. կը ցուցնէին գերմանական այժմէութիւններ շատ հետաքրքրական, միշտ սրահը լի էր:

Մասնաւոր պատկերներ կը ցուցնէին ինքնաշարժի ճամբաներու շատութիւնն ու կատարելութիւնը երկրին մէջ:

Մինչ Իտալականին մէջ Մուսօլինի լայն տեղ կը գրաւէ իր արձաններովն ու պատկերներով, Ռուսականին մէջ Քարոլ Թագաւոր, Ձէխօսլովաքիային մէջ Մազարիք և ուրիշներ, Գերմանականին մէջ Հիթլերի արձանը չկա. կարծես մասնաւոր բացակա է արձանով ու պատկերով, որ աւելի ներկա ըլլա քան միւսերը: Տանիքին վրա ճաշարան-գարեջրատուն կար, ուր գերմանական գարեջուր և ճաշ կ'առնեն փափաքողները: Այս պալատը այցելուն ժամեր կը պահէր ինչպէս նախորդը:

Իտալականն ալ աչքատու է, երեք յարկով. վերելակներ տրամադրուած են հանրութեան, ինչպէս այլ տաղաւարներու մէջ ալ, որ շատ չյոգնին: Իրենց յառաջդիմութեան բոլոր մարզերը ցուցնելու ջանադիր եղած էին. Գիտութիւն, օդանաւորութիւն, գծագրութիւն. Եթովպական պատերազմի վերաբերեալ բաներ, Իտալական գեղեցիկ տեսարաններ, ինչպէս ամէն պալատի մէջ, հոս ալ հանգստաւէտ թիկնաթոռներ հանգըստանալու համար ժամեր տեւող պտոյտէ:

Ձուիցերիա ճիգ թափած էր իր լեռներուն և բնութեան գեղեցկութիւնները ցուցնելու մասնաւոր շինուած մանրանկարով, Յուցադրութիւններուն մէջ ժամացոյցներու բաժինը, իր այլազանութեամբ կը հետաքրքրէր: Աշխարհի ամէնապզտիկ ժամացոյցը գրուածքը կարդալով, հասկցա որ հրաշալիք պիտի տեսնեմ. հակառակ սրատես ու հեռատես ըլլալուս մինչև որ ծռելով քիթս ապակեփեղկին չգպաւ, չկրցա տեսնել ոսպի մեծութեամբ ժամացոյցն ու իր... սլաքները:

Պեճիքականը ամէնէն հետաքրքրականն էր. ու լաւ կերպով ներկայացուած Անվերսի աղամանդներու բաժինը կէս միլիոն ֆր. արժէքով: Տեսնելու համար 15 վայրկեան «պոչ բռնելու» ստիպուեցանք ու հապճեպով մեկ վայրկեանի մէջ տեսնելով ապակեդարաններու մէջ դրուած զանազան մեծութեամբ ու տեսակ աղամանդները, տասնեակ զաղտնի ոստիկաններու ստիպումով անցանք, տեղ բանալու կարգի սպասող հազարաւորներու, մեծ մասամբ... կիներ: Հասկնալի է իրենց տկարութիւնը, մեր ալ հետաքրքրութիւնը:

Անգլիականը համեստ արտաքին ունէր, ուզած էին հանդարտ զօրութեան երեւոյթ տալ ու լայնօրէն յաջողած: Մասնաւոր այդպէս էին ըրած. զօրաւորը ցուցամոլութեան պէտք չունի. Անգլիա ճիգի պէտք չունի ինքզինք ճանչցնելու... ամէնքը գիտեն: Կանգնած է իր անունի, հարստութեան և փառքի երեք պատուանդաններուն վրա: Պատելով կը հասկնայինք անգլիական կեանքը. կերպասեղէններու բաժին, հագուստներ զանազան, մարդանքի, որսի վերաբերեալ առարկաներ, գիրքերու բաժին տարիքներու համեմատ:

Աշխարհի հորիզոնը որ խանգարուած էր քաղաքական և ընկերային սպառնալիքով, Սպանիո քաղաքացիական պատերազմով, արդեւ չէր եղած կառավարականներուն մասնակցելու ներկայանալի տաղաւարով:

Դուրսը մեծադիր նկար զինուորներու և քովը մի ճառ բացատրող թէ ինչո՞ւ կը կոռւին:

Ներսը սնդիկի հետաքրքրական աւազան, որուն մէջ նետուող դրամները սնդիկին վրա կը մնային առանց սուղուելու: Շուրջը դիտողներու, փորձողներու մեծ խոնոմ: Սպաննուած արուեստագէտներու ցուցադրութիւնը յուզիչ էր, մտածելով թէ դեռ ինչե՞ր կրնային արտադրել:

Սպանիա, հակառակ ողբերգական վիճակին, պարի ընտրեալ երկիրը ըլլալուն, ամէն գիշեր թատերասրահին մէջ «քասթանիէթ»ով պարեր կային:

Եգիպտականը լաւագոյններէն էր, ցուցահանդէսին ամէնաընտիր կողմը. միշտ լի այցելուներով: Բամպակի տեսակներ, ծխախոտ, կերպասեղէն: Դուրսը արաբական գեղատեսիլ աւազան հայու պատկանող, Փոքր մի շուկա (souk) ալ ուր եգիպտական ապրանքներ կը ծախուէին:

Ամերիկեանը (Մ. Ն.) իր կեդրոնական խոյանքով երկնամերձի տպաւորութիւն կ'ուզէ թողուլ, մինչ երկու թեւերը 1/3 բարձրութիւնն են կեդրոնին, ձարտարարուեստը լայն տեղ կը գրաւէ: Նկարներու բաժինը ուէ՛ ազգէ աւելի միջակ էր: Զարմանալի բացառութեամբ չ'ունէր... շարժանկարի սրահ, երբ Աշխարհի հրապարակին 80% ըր ձեռքն է:

Ճաբոնականին մէջ սանդուխ չկար հակառակ երկու յարկ ըլլալուն. սակայն այնպէս շինուած էր, որ անդաւ լիօրէն չըջանը կ'ըլլար կազմակերպիչներուն փափաքած կերպով, կահկարասիներ, պուպրիկներու շինութիւն, պատկերներ, գիտական գործիքներ: Այցելուներու տպաւորութեան համար տետրակ դրուած էր: Տետրակ զննելու զաղափար էր. շատ քիչ ազգեր մտածեր էին այդ մասին:

Բէրուի մէջ գրուած էր թէ կառավարութիւնը աղ-

քատներուն 1 և 1,5 Փր.ի ճաշ կուտա. ուսանողները նախաճաշը ձրի կ'ընդունին:

Ռուսմանականին մէջ հետաքրքրական էր քարի պէս կարուած աղերով պատերը: Գետնայարկի կենդանիպատկեր որսի տեսարանները բազմութիւններու հիացմունքին կ'արժանանային: Երկրին բարձրաքանդակ քարտէսը ուշադրութիւն կը գրաւէր:

Շուէտի սեմին մի արձանագրութիւն մեզի կը դիմաւորէ «Սաղաղութիւն և ընդհանուր գործակցութիւն կը փափաքինք. մենք Շուէտներս, մեր հայրենիքին մէջ կ'ուզենք ազատութիւն, ռամկավարութիւն և համագործակցութիւն»: Ուրիշ արձանագրութիւններու մէջ կը կարդանք որ 126 տարիէ Շուէտը չէ պատերազմած և մարդկութեան տպագային մասին հաւատք ունի: Յուցահանդէսին մասնակցած են խաղաղութիւն քարոզելու համար:

Վատիկանին տաղաւարը իր Եկեղեցիին աշտարակը կը բարձրացնէ 60 մ. Բարիզի երկինքին մէջ. դեռ շինուողներէն էր 26 օգոստոսին:

Բօրթուգալը գրած էր «կրնաք անցնիլ, առանց ներս մտնելու» շատեր այս հետաքրքրական արձանագրութեան համար ներս կը մտնէին:

Պաղեստինի տաղաւարին մէջ ջանք թափուած էր վերջին քսան տարուան վերելքը ցուցնելու բաղադատական ցուցակներով: Պալֆուրի, Բագօնի, Ժ. Գամպօնի յայտարարութիւնները մեծադիր շրջանակներու մէջ կախած էին: Հրեաներն ալ յայտարարութիւններու, խոստումներու կարեւորութիւն կուտան: Պաղեստինեան բերքերը ուշադրութեան արժանի էին այս համեստ տաղաւարին:

Իրաք եւս լաւ ներկայացուած է. ներսը երկրին մթնոլորտը կ'իշխէ. նաւթահորերու բաժինը ուշադրաւ է. այցելուներուն արմաւ կը ծախէին: Տանիքին վրա

Բարեկրօնի առկախեալ պարտէզներուն մանրանկարը շինած էին:

Յրանսական գաւառներու տաղաւորները շատ բնական ու յատկանշական էին. 600 մ. խորութեամբ երկու հանքահորեր շինուած էին, գաղափար տալու համար հանքերու մասին անտեղեակ այցելուներուն:

Պասքի տաղաւարին վրայ գրուած էր «Հոս մտնողը իր տան մէջ է», Կարելի էր բոլոր տաղաւարներուն վրա տարածել իմաստը:

Զբօսաշրջիկութեան պալատը աչքառու է զանազան մեծութեամբ պատկերներով, լեռնային, դաշտային ու ծովային: Գիւղանկարներ, բուժավայրեր, ծովեզրեր, Բոլոր տուեալները գործածուած են ճամբորդելու փափաքը արծարծելու համար:

Շոգեկառքերու բաժնին մէջ շատ երկիրներ իրենց լաւագոյն շոգեկառքերը ցուցադրած էին հանրութեան: Նախ ուշադրութիւն կը գրաւէին, մուտքի պահուն, խորհրդայինները իրենց հսկայութեամբը միւսերէն: Քու վը զինանշան ունէին 11 լեզուներով: Ուշադրութիւն կը գրաւէին շուէտականը ցուրտի դէմ լաւ պաշտպանուած, նաև դանիական կայծակ-շոգեկառքը: Լեհականները զբօսաշրջիկի շոգեկառք էին. անկողինաւորէն զտտ մի բաժնեակ գինետուն, շարժանկար և... պարասրահ. ուրիշ մի բաժնեակ երկու լոգարան, տուշ, սափրիչ և... օբէրասիօնի սենեակ, եթէ ճամբորդներէն կամ ճամբորդուհիներէն մին անհրաժեշտօրէն պէտք ունենա:

Նկարչութեան պալատը շատ յաջող նկարներ կային բոլոր ազգերու նոր նկարիչներէն: Պատկերներ, ո՞ր մէկուն առջև կանգ առնել, ո՞ր մէկը գիտելէ ինքզինքը զրկել. չորս ժամեր պատկերով զիտեցի շատ ազգերու նկարիչներուն լաւագոյն գործերը: շտտերուն առջև երկար մնացի. սակայն մի նկար հրաշալի թուեցաւ ինձ

իր արտայայտելու կերպովը, գոյներու նրբութեամբը. հազիւ նշմարուող երկու մարմիններ: Ի զուր փնտոեցի նկարչին անունը, չգտա. թիւը գրեցի. 725 էր:

Մտածուի կամ գրքի պալատ. տպագրութեան վերաբերեալ արդիական մեքենաներ ամէն կողմ. գրադարան ամէնայնջրջին հրատարակութիւններով, հանրութեան ազատ տրամագրութեան տակ:

Լոյսի պալատը ելեքտրականութեան Պանթէոն է. ամէն տեսակ լոյսեր կան. տունի, խանութի, ծանուցումի: Հսկա ելեքտրական մեքենաներ զետեղուած են 35000 քիլովամիլի մինչև կէս միլիոն՝ զօրութեամբ: Զանազան լոյսի ձեւեր ուշադրութիւն կը գրաւեն, կայծակէն ջինչև լուսավառութիւն: Աշխարհի փոքրագոյն ելեքտրական ամբը երկու ցորենի երկայնութեամբ ու ձեւով, որ մի կոճակի ճնշելով կը վառէր: Հանրութիւնը ազատ էր բաւական կոճակներու ճնշելու:

Օդանաւային պալատը թէ արտաքննապէս և թէ ներքնապէս զեզեցիկ էր. կ'ազդէր գիտողին. Միջակօրէն հիացնող պալատներէն չէր իր պարունակութեամբը: Օդանաւորդութեան ապագան փայլուն է. հիմա մի քանի ազգեր են որ կ'օգտուին անկէ: Յուցադրուած էր Բրօք. Բիգարի օդապարիկը որով 16000 մ. բարձրացաւ 1934ին:

Մամուլի պալատին մէջ Կիւթէնպէրկի առաջին աշխատանոցը շինած էին: Արդի մամուլին մասին լայն ծանօթութիւններ կային: Մեծ թերթերէն մին կը ցուցադրէր իր խմբագրութեան սենեակը. միւսը իր լուսանկարչական սպասարկութիւնը, մէկալը իր առաջումի կերպը: Յրանառայի մէջ օրական 11 միլիոն օրաթերթեր կ'սպառին. ամէն ոք կը կարդա, և լաւ կ'ընէ:

Մարդկութիւնը որ այլեւս նոր գիւտերու հանդէպ չդարձանար, մի քիչ դարձացած է, պատկերի փոխադրութեան մէկ երկրէ միւսը, Պէլինի անունով պէ-

լինօկրաֆի կոչուած, Առաւօտուն Ամերիկա պատահած մի դէպքի պատկերը, իրիկունս Բարիզեան թերթերը կը տպեն:

Խաղալիքներու տաղաւարը մեծ գոհացում կուտար այցելողներուն. շինողներուն ճաշակը, արուեստը, անմեղ-միամտութիւնը հաճելի էին:

Նաւակներու տաղաւարը ակնահաճո էր ճոխ ցուցադրութեամբը ճաշակաւոր նաւակներու նաև ձկնորսական առարկաներու:

Միսխոտի տաղաւարը, Գոնգորտի հրապարակէն մտնելով ուշադրութիւն կը գրաւէր: Մեքենաները աշխատելով, հանրութեան կը ցուցնէին մանրամասնօրէն գլանիկի պատրաստութիւնը:

Գառնուկի տաղաւարը շատ բան գետնները, սանդուխները, աթոռները ձգախէտով ծածկուած էին. կ'ուզէին ընդհանրացնել ժողովուրդին մէջ:

Ապակիի պալատը անդուգական էր. ամէն կողմ ամէն բան ապակիէ շինուած. սանդուխները, նստարանները, աթոռները, ջուրի աւազանը, ծորակը: Մութ անկիւն չկար, փայլուն և լուսաւոր: Նախաճաշակ տպագայի տուններու:

Բատիօի պալատը կը քաշէր այցելուն ու ժամեր կը պահէր: Բոլոր երկիրներու նորագոյն գործիքները կային. Հանրութեան մէջ թէլէվիզիօնը տարածելու համար մասնաւոր ցուցադրութեան մութ սենեակ կար՝ ձրի: Դուրսը թէլէվիզիօնի մեքենային առջև փափաքողներ տպաւորութիւննին կ'արտայայտէին ու ներսը բազմութիւնը գիրենք կը տեսներ ու կը լսէր:

Գիւտի պալատին, Բարիզի վերջին օրերէս մին յատկացուցի 6 ժամեր մնալով. եթէ գիտնայի 3 օրեր կուտայի: Յուցահանդէսին ամէնակարեւորներէն էր:

Ուշադրաւ էր յարգարուժը. կիսամութ սրահներ, փափաքուած միջնորտը ստեղծելու համար: Մեծ աշ-

խատանոց է գիտական ուր այցելուն կրնա ընտելանալ գիւտերուն և փորձերուն, Գիտական ընդարձակ համայնադիտարան, փափաքողը կրնա ինքնիրեն սորվիլ առանց ուսուցչի: Այցելուն կատարեալ ազատութեամբ կրնար վարուիլ գործիքներու, մեքենաներու, հեռագիտակներու հետ. չկար շատ տաղաւարներու ճկը խնդրուի չդպիլ»ը: Հասարակութեան համար հողուագիւտ վայելք էր, վարանուժով խառն, այդքան խորհրդաւոր տարրերու դպնալ, գործածել, կոճակներու վրա ճնշել:

Պարզ են սորվիլ փափաքողին, հասկնալի ձեւով ցուցադրուած էին, միջակ հասարակութեան մատչելի ըլլալու մտահոգութիւնը ունեցեր են:

Ելեքտրական երկու մեծ գլաններ մեծ ժխորով աշխատելով կայծակ կը յառաջացնէին: Ամէն կէս ժամը զանազան գիտական փորձարկութիւններ կային:

Հաճոյակատարօէն հարցումներու կը պատասխանէին, պալատի վարիչները:

Աստղաբաշխական սրահը ընդարձակ է. առաստաղին մօտ երկիրն ու միւս մոլորակները շինուած են իրենց ճամբորդութեան շրջանակներով ճիշդ ինչպէս որ կը տեսնուին անհունին մէջ: Շատեր զարմանքով ու ժպիտով կը նայէին հաշիւներու երկարութեան, մտքի մէջ չբովանդակուելիք թուահամարներ. օրինակ $\Pi = 3,1415926535589793\dots$ (մօտ 200 թուանշան). Ապակիներու վրա ցուցադրած են հիւսիսային բեւեռի արեւածաղը: Արեւի վրա բիծերու գոյութեան տասնեակ տեսակ հազուագիւտ պատկերները: Միլիառաւոր աստղերու զանազան խումբերուն պատկերները. ինչպէս կը տեսնուին անհունին մէջ գօրաւոր հեռադիտակներով:

5 թօն մի երկնաքարի վերարտադրութիւնը. որ Պրազիլիոն անտառներուն մէջ ինկած է: Տարուան մէջ երկրին վրա անհունէն 2 միլիոն քվ. երկնաքարեր կ'ըյ-

նան շատերը ծովուն մէջ ու անտառները, երկվայրկեանը 200 քմ. արագութեամբ:

Մի պատկեր քաշուած 22066 մ.էն ուր մարդը կրցած է առ այժմ հասնիլ. երկրի կլորութիւնը յստակօրէն յայտնի է. այդ պատկերին ցուցուցած հողամասը եգիպտոսէն մեծ է. Մի պատկեր ալ երկրին շուքը, որ միջոցին մէջ կը մնա Արեւը մարը մտնելէն ետք. դեռ նոր կրցած են լուսանկարել այդ:

Լուսնի զանազան երեւոյթով քանդակներ ուր տեսնուող ջուրերուն անուաններ դրած են. հանդարտութեան ծով, փոթորիկներու ովկիանոս, առատութեան ծով, նեկտարի ծով...:

Շատ սրահներ ուշադրութիւնը երկարօրէն կը գրաւեն հիացումի մասնելով այցելուն. Գործիքներ, արծանագրող սրտի շարժումներն ու ձայնը: Ուղեղին մէջ օդի ներարկումով կրնան լուսաւորել ներսը և ուսումնասիրել:

Արիւն ներարկելու կերպը ցուցադրուած էր, թէ ինչպէս մեծ ասեղներ մէկուն թեւէն արիւնը ուրիշին թեւին կը փոխանցեն:

Թուղթի շինութիւնը հետաքրքրական էր: Մի աքլոր հաւ դարձուցած էին, մի հաւ ալ աքլոր. ցաւեցախեղձ կենդանիներուն վրա. թմրած, թոյլ և ծաղրասնկարային երեւոյթ ունէին. սակայն գիտութիւնը զոհերու պէտք ունի իր յառաջգիմութեան ճամբուն վրա:

Այն տաղաւարներու մասին, որ ժամանակ չ ունեցա երկու տող գրելու, նուազ կարեւոր չէին, ո՛չ ալ նուազ հետաքրքրական:

Մի կարգ ազգերու կարգին թուրքն ալ չէր մասնակցած. այդ ընդարձակութեան մեջ իրենց բացակայութիւնը աննշմար անցաւ:

Մասնաւոր վճարումի մուտքերով շատ հետաքրքրական էին Ապակիէ մարդը, ձիւնի Աշտարակը, «Ան-

հունօրէն փոքր»ները, Սիամցի իրարու կռնակէն փակած քոյրերը. նիհարակազմ դժբաղդ արարածներ մէկ աղիքով, նոյն ճաշակով, քիչ տարբեր բնաւորութեամբ, 28 տարեկան: Բլանէթէրիումը որ, աստղերու և մոլորակներու մէջէն դարմանալի ճամբորդութեան տպաւորութիւնը կը թողու:

Ճուցահանդէսին զանազան կողմերը տասնեակ յայտնի, անուանի ծաղրանկարիչներ, ժողովրդական գնբրով այցելուներու յաջող ծաղրանկարները կը գծէին: Գոհունակութիւն կը պատճառէր պարբերաբար իմացուող Ալօ՛, Ալօ՛ները բարձրախօսին որ ընդհանրապէս հետեւեալը կը ծանուցանէր «այսինչ առարկան կորսնցնողը, թող ներկայանա, այնինչ տեղը ստանալու համար» կամ «10 տարեկան Հանրին ծնողքը կորսնցուցած է ու ծնողքը զինք կ'սպասեն այսինչ տաղաւարին առջև, թող գա»: Հինգ վայրկեան յետո «Ալօ, Ալօ, Հանրին ծնողքը գտաւ»: Այսպէս, ընդարձակ ցուցահանդէսին մէջ ամէն բան պարզ, զիւրին, արագ, քանի որ կարգ ու կանոն կար:

Լուսավառութեամբ ծանուցումի վերջին նորութիւնները կը դիտուէին ուշով:

Բազմութեան մէջ կը նշմարուէին ազգային տարազով հոլանտուհիներ գլուխին ճերմակ գլխարկով, 30 սմ. երկարութեամբ, ժամը 7ին յ. մ. տաղաւարները կը դոցուէին. մի քանին՝ Տին:

Շուկաներու մէջ կը ծախուէին, յիշատակի բազմատեսակ առարկաներ, հետաքրքրական պղտիկ դիտեր, մութին մէջ կարդալու ակնոց, անձրեւին ջուրը պատուհանին ապակիէն չվազելու դեղ, ևն...:

Լաւագոյն օրերէս մին է էյֆէլի օրս: Մինչև բարկ մէկ վերելակով բարձրացանք. Բ.էն Գ. յարկը աշտարակին երկու վերելակ փոխեցինք՝ Փափաքողները կրնային ոտքով ելլել ընդամէնը... 1750 սանդուխ՝ Գա-

գաթը հարիւր այցելուներ կային: Բոլորը շուրջանակի պարզուող տեսարանները դիտելով սրտերնին կ'ընդլայնէր ու հիացումի խօսքեր կ'ըսէին: Յուցահանդէս և Բարիզ աչքերու սահմանին մէջ էին: Այդ օր մշուշ կար. թէ ոչ մինչև Մանչի ծով կը տեսնուի ըսին:

Այցելուները հրաշալիքներու փառքին գազաթէն միլիոնաւոր մարդիկն ալ կը դիտեն:

Մէկ ժամ մնալ մտադիր էինք, վեց ժամեր մնացինք: Գիտէի թէ վայրկեանները չեն կենար. երջանիկ ժամերը վայելելու արուեստը սորված էի:

Ինչ գեղեցիկ էին այդ ժամերը, որքան ուրախ ու դո՛ւ կ'զգայի ինքզինքս:

Գրիգոր փորձելու համար «ալ իջնենք» կ'ըսէր, մինչ ինձմէ աւելի կը փափաքէր մնալ: Գիշերը լոյսերու մէջ կը փայլէր էյֆէլը:

Լոյսի ինչ առատութիւն Յուցահանդէսին մէջ նաև ամբողջ Բարիզ. բոլոր հրապարակները, կառավարական շէնքերն ու յիշատակարանները լուսաւորուած են արդիական լուսարձակներով, զմայելի տեսարան ներկայացնելով գիշերը:

Այցելուները էյֆէլի վրայէն կը դիտէին այս շքեղութիւններն ու փարթամութիւնները, որոնք իրենց համար շինուած էին: Եթէ հրաշալի բառը չըլլար կարելի էր ստեղծել:

Քառթ-բօսթալներ կային, էյֆէլի գազաթէն մասնաւոր կնիքով ուղարկուելու համար ամէն կողմ:

Գ. յարկը ժամը 7էն յետո արգիլուած ըլլալուն Բ. յարկ իջնելով ճաշարան նստանք: Փամը 9ին վայելեցինք երկու մեթր հեռուէն պայթուցիկ հրախաղերու տեսարանը. մի տեսակ ճակատի Ա. գծին վրա ըլլալու տպաւորութիւնը ունենալով պայթումներէն:

Ամէն օր գիշերները ժամը 10ին Իէնա կամուրջին շուրջի տաղաւարներուն գարեջրատունները խճողուած

կ'ըլլային ժողովուրդով և կամուրջին վրա ու մօտերը այնքան բազմութիւն կը խոնուէր ջուրերու, հրախաղութիւններու հիանալի տեսարանները դիտելու համար: Գիշերուան այդ ժամուն Սէն գետը հսկա ջուրէ թատրոն կը դառնար հարիւրաւոր ցայտաղբիւրներու, պարերաբար փոխուող գոյնզգոյն լոյսերու և նուագի. ջուրերը կը ձուլուէին լոյսերու հետ, ու լոյսերը կը խառնուէին նուագին. Գետէն նաւեր կը սահէին լի բազմութեամբ: Աննման գիշերներ, անմոռանալի գիշերներ, որոնք կը հմայէին բազմութիւնները:

էյֆէլի բ. յարկէն արձակուող 8 զօրաւոր լուսարձակներ Բարիզի երկինքը կը խօզարկէին իրենց լայն ու հեռարձակ լոյսերով:

Լոյսը, ջուրը, նուագը զարմանալի համադրութիւն կը կազմէին. լոյսը իր հմայքը ջուրին կը փոխանձէր ու նուագն ալ երկուքին: Սէնէն ջուրը կը խայտար. գոյնզգոյն լոյսերն ալ կը խաղային, կը փոխուէին. ջուրերո՛ւ, լոյսերո՛ւ և գոյներո՛ւ երաժշտութիւն, որ հիանալի վայելք կը պարգեւէր ականջներու, աչքերու և մտքերու:

8 հոկտեմբերին կրկին գին էր ցուցահանդէսի մուտքը. ձախ թերթեր հարուստներու օր յայտարարելով, պահանջեցին աղքատներու օր աժան մուտքով:

Գիշերը մեծ հրախաղութիւն, ջրացայտութիւն, հարիւրաւոր պայծմներու արձակում, լոյսեր, նուագ ու երգ au claire de la lune — լուսնի լոյսով —: Բոլորը աչք ու ականջ կտրած կը նայէին, կ'ունկնդրէին: Կարծես այդ գիշեր ամէն ճիգ թափուած էր հիացնելու հանդիսատեսները:

Երգը կը տարածուէր, կը լայննար, կ'ողողէր Յուցահանդէսը ու կը յորդէր դուրսը. կը թափանձէր բոլորէն ներս, մեզմ կ'օրրէր հոգիները ու որքան աւնուշօրէն կ'աղամանդանար Սէնի լուսա-ջրացայտ գիշերին վրա:

Տեսածներէս լաւագոյնն էր. յաջորդ առաւօտ մեկ-
նումիս առթիւ Բարիդէն ասկէ լաւագոյն հրաժեշտ
կարելի չէր երեւակայել:

Յուցահանդէսին կցուած էր ընդարձակ խաղաՎայր-
զուարճավայրը:

Շատ աթրաքսիօններ տեսած էի. Բարիդի զանա-
կան կողմերն ալ 2—3 հատ կան, սակայն ասիկա ե-
րիցս գերազանց էր իր մեծութեամբ, զանազանութեամբ,
յանդգնութիւններով ու ճոխութեամբ:

Չօրաւոր ջիղեր չունեցողները չէին կրնար մաս-
նակցիլ շատ խաղերու: Շրջանը կատարող ելեւէջաւոր
կառքերը յուզում կը պատճառէին, «Աթար»ը հետա-
քրքրական ու վտանգաւոր էր. Ամէնամեծ ուշադրու-
թիւն գրաւողն ու յանդգնութիւն պահանջողը անկար-
գելի աշտարակն էր թէև սպահովուած արկածի պա-
րագային: Շատ ներկայացումներ կային առիճներով,
օձերով: Կարճերու թագաւորութիւնը լաւ էր. 26 հո-
գի (զաճաճներ), փոքր տուններով, քաղաքապետարա-
նով ու այլ կազմակերպութիւններով:

Մարօքեան և Թունուզեան շուկաները հետաքրքրա-
կան էին պէսպիսուն սպրանքներով: Ալճերիական ներ-
կայացումի մտա, ուրիշներու կարգին. երգիծական էր
իրենց պարն ու դափերուն ժխորը անտանելի: Եթէ
հազար միմոսներ միաժամանակ պարէին, խաղային
այնքան չէին կրնար զուարճացնել դիտողները, քան
այդ մեծ ու պզտիկ 15 հոգին: Ներկայացումները կը ջա-
նային բազմութիւնները իրենց քաշել ու բարձրախօս-
ներու առջև խօսողները կարծելով որ Աշխարհ իրենց
մտիկ ընելու վրա է բամբ ու հոնդիսաւոր ձայնով
կ'արտայայտուէին, սակայն այցելուներու զարմացած
աչքերն էին որոնք մի քիչ խոշոր բացուած այդ պո-
ռացողները կը դիտէին: Այլ տեղ մի պոռոտսխօսի

մտիկ կ'ընէին ուշադրութիւն կտրած, եթէ մի նկարիչ
ուսադրութիւն նկարել ուզէր, յարմար առիթ էր:

Չանազան խաղերու առջև, շփոթուելու աստիճան
գաճէ շինուած արձանի, ուշագրաւ էին մեքենական
շարժումներ կատարող դիմայարդարուած մարդիկը:

Այս զուարճավայրը էնվալիտի դիմաց շինուած
Յուցահանդէսին փայլը կ'աւելցնէր ու կը լրացնէր
զայն: Մի տեսակ հաճելի զուարճութեան ցուցահանդէս
ինքն ալ:

Կ'արտագրեմ Յուցահանդէսին գլխաւոր մուտքին
չորս արձանագրութիւնները.

1. Dans ces murs voués aux merveille, j'ac-
cueille et garde les ouvrages de la main prodigieuse
de l'artiste, égale et rivale de sa pensée. *L'une*
n'est rien *sans* l'autre.

2. Choses rares ou choses belles ici savam-
ment assamblées instruisent l'œil à regarder comme
jamais encore vues, toutes choses qui sont au
monde.

3. Il dépend de celui qui passe Que je sois
tombe ou trésor, Que je parle ou me taise ceci
ne tiens qu'à toi ami, n'entre pas sans désir.

4. Tout homme crée sans le savoir, comme
il respire, mais l'artiste se sent créer son acte,
engage tout son être; sa peine bien aimée le for-
tifie.

Այսքան պալատներ, տաղաւարներ իրենց պարու-
նակութեամբը, շինուելու, ցուցադրուելու համար եր-
կար ժամանակի կարօտած էին. ցաւալի էր մտածել որ
պիտի փլցուէին, տարուէին, Եւս քիչ հետեւ
այս հրաւուրի ամբողջութեան:

1937ի Յուցահանդէսը տեսողները միշտ զայն պի-
տի զգան այնքան ներկա, որքան նոյն ինքն ներկան:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

Գահիրէ, Երուսաղէմ, Աթէնք մէկ շաբաթէն կարելի է ամէն կողմ այցելել: Բարիզը եօթը շաբաթէն հազիւ կրցա տեսնել, դիտել, պտտիլ: այն ալ 40 թանգարաններէն — զարմանալի չէ քանի որ Երեւան 8 հատ ունի — 4 գլխաւորադոյնները այցելեցի, ու ամէն բան այսպէս ընտրելով: Ուրիշ մայրաքաղաքներ 10—15 տեղեր կ'ունենան այցելուելու արժանի, մինչ Բարիզ՝ 150 տեղեր ունի:

Առտու, յետ միջօրէ, գիշեր, նոյն իսկ անձրեւոտ ու ցուրտ օրեր, կը պտտէինք ժամանակ չէինք ուզեր կորսնցնել:

Բարիզը ամբողջ թանգարան-գանձարան է իր պալատներով, թանգարաններով, Պանթէոնով, գրադարաններով. ամէն կողմերէն արուեստն ու միտքը կը յորդին, օգտուիլ գիտցողները քիչ են Բարիզցիներէն:

Լուվրի թանգարանէն պէտք է սկսիլ. La noblesse oblige !

Ան վրձինի փառքով ողողուած է: Մուրճի փառքը, արձաններու բաժինով անզուգական և հռչակին արժանի է. այլ հնութիւններու բաժիններ ևս կան:

Բաղմաթիւ ընդարձակ սրահներու ամէն պատերուն և առաստաղին անհամար պատկերներ, աշխարհահռչակ

հին ու նոր նկարիչներէն: Ամէնաշատ ուշադրութիւն կը գրաւէին Րիւպէնսի, Րամպրանի, Տաւիտի, Լէօնարտր Վինչի, Րաֆայէլի, Էնկրի բազում նկարները: Հարիւրաւոր ուրիշ անուանի նկարիչներու գլուխ-գործոցներն ալ այնքան բազմաթիւ են որ ամէնուն առջև կանգ առնելը, տարիներու կը կարօտէր: Այվազովսկիի անունին չհանդիպեցա, Աթէնքի թանգարանին մէջ երեք ծովանկարները տեսած էի:

Նկարներուն նիւթերն էին դիմանկար, գիւղանկար, բնութիւն, մերկութիւն. բայց որոշ կը տեսնուէր, որ կնոջ մերկութիւնը չէր սպառած նկարիչներու տաղանդը: Շատեր մակերեսային կը նայէին, քիչեր ուշադիր կը դիտէին: Լաւագոյններէն մի քանին կը թուեմ. Լէօնարտը Վինչի, Լա Ժօքօնտը. Ռաֆայէլի, Երիտասարդի գէմքը և գեղեցիկ պարտիզպանուհին. Րիւպէնսի, Խաչելուցի: Տավիտի, Տիկ. Րէքամիէն. Վիկէ լը Պրէօնի, Տիկ. Վիկէ լը Պրէօն և աղջիկը. Միւրիլլօի, պզտիկ մուրացիկը. Էնկրի, Ակը:

Արձաններէն Շարլի Ժան տ'Արքը, Միլօի Վէնիւսը. Հոռմէական, Յունական հնութիւններու կարգին պատուաւոր տեղ կը գրաւէ փարաւոնեան Ծգիպտոսը իր հսկա սֆինքսներովը ու մեհեանովը: Զանոնք դիտելով շարունակաբար ժամեր ամբողջ, ինչ մտածումներ կ'անցնին մտքէ. Լաւ է որ մտածումը այնքան ժամանակ չի պահանջեր, որքան զայն գրի առնելը: Ժամը 5ին յ. մ. կը փակուին դռները. ինչ, ժամանակը այսպէս շո՛ւտ է անցեր: Երկու օրէն չլրացաւ Լուվրը:

Կրէվէն թանգարանը շատ այցելուներ կային: Բնական մեծութեամբ մոմակերտ արձաններով ներկայացուած էին Յրանսայի վերջին թագաւորական ընտանիքին կեանքն ու վերջը. Յիսուսի և Ժան տ'Արքի կեանքերուն զանազան երեւոյթները կեղծանկարի պատկերի ձեւով շինուած էին: Լուի Ժ. Գ. ինքնարդարացուած գիրը յուզիչ էր:

Մեծ պետական մարդոց, Աշխարհահռչակ գիտնականներու, կրօնականներու, Արուեստագէտներու բնական ու կենդանի արձանները բաժիններու մէջ դրուած են: Իտալիո, Գերմանիո և Ն. Միութեան վարիչներու արձանները քով քովի: Յր. նախագահին և նախարարներունը, Պապը, Սպանիո պատերազմէն կենդանի պատկեր. Չարլի Չարլինը իր անմոռանալի հագուստովն ու ձեւովը: Դիմացի գետնէն առաստաղ հասնող հայելին շատ զուարճութիւն կը պատճառէր բազմութեան, նոր եկող այցելուներու ճամբանին շարունակել կարծելով հայելիին փակիլը տեսնելով: Նստարաններու վրա կենդանի արձան մարդիկ ու կիներ նստած էին լրագիր կարդալու, խօսելու դիրքով, իրականի հետ չիտթուելու աստիճան յաջող: Սրահ ուր վտանգաւոր էր երկար ու մի քիչ ալ անշարժ մնալ նոյն դիրքով, չկարծուելու համար հոնտեղի արձաններէն մին: Շատերու պատահեցաւ. մարդիկ, կիներ մօտենալով ուշի ուշով իրարու երես կը նայէին որ մի գուցէ տեսածնին արձան է:

Հայելիներու բաժինը մանողը խնդախտէ կը բռնուէր: Աջ ու ձախ սրահներու մէջ խաբկանքի, ճարպիկութեան ներկայացումներ կային: Հաճելի ամբողջութիւն:

Պանթէոնի վրա գրուած է «Երախտագէտ հայրենիքը՝ իր մեծ դէմքերուն», Բազմաթիւ պատկերներ ու արձաններ ամէն կողմ: Առաջնորդը, բազմութիւնը գետնայարկ իջեցնելով բացատրութիւններ կուտա Կամպէթթայի, Պէրթլօի, Էմիլ Զօլայի, Վօլթէրի, Ժ. Ժ. Բուսսօյի, Վ. Հիւկօյի, Ժան Ժօրէսի դամբարաններուն առջև. վերջին երկուքը ծաղկեպսակներով լի: Բոլորին վրա լաւ տպաւորութիւն կը թողու այս այցը:

Փափաքեցանք գմբէթը ելլել. պահապանը, որ քիչ առաջ քանի կիներու և մանուկներու չէր թոյլատրած, վարձատրութիւնը ստանալէ ետք մեր երեսը նայելով «երիտասարդ էք, ելէք» ըսաւ: Գրիգորի հետ չհասկցանք

լիմաստը. սակայն երբ մօտ 500 դարձդարձիկ աստիճաններէն վեր բարձրացանք գրեթէ չնչասպառ եղած էինք, ոտքերնիս դժուար վերցնելով, Պարզուող զեղեցիկ համայնապատկերը գմբէթէն փոխարինեց մեր յոգնութիւնը. քաղաքը իր բոլոր հմայքով մեր տեսողութեան սահմանին մէջ էր:

Էնվալիտի պատերազմական թանգարանին ոսկեզօծ գմբէթը Արեւի ճաճանչներէն կը շողա: Դուրսի պարտէզը հարիւրաւոր անգործածելի թնդանօթներ դրուած են: Շատ ընդարձակ է. շատ բաժանումներ ունի. Եկեղեցին և շուրջի հնութիւնները. Նափոլէոնի գերեզմանը և աջ ու ձախ թեւեր երեքական յարկերով:

Նափոլէոնի գերեզմանը շատ այցելուներ ունէր բոլոր ցեղերէ:

Մեծ սրահի կեդրոնը 7 մեթր խորութեան մէջէն դազազը պատուանդանի վրա է դրուած: Շուրջի բաժնեակներուն մէջ Մարաջախտ Ֆօշի գազաղը և այլ անուանի զինուորականներու արձաններ, Կայսրը Ֆրանսայի պարծանքն է:

Աջ ու ձախ թեւերու պատերազմական թանգարանները շատ հետաքրքրական բաներ կային Հոռոմէական, Յունական, Կօլուական նաև մէմլուքներէն Եգիպտոսի, Նափոլէոնէ, Լաֆայէթէ: Մի սրահ միջին դարու պէսպիսուն զրահներով (մարդու և ձիու) լեցուն էր: Ուրիշ մի սրահ գէնքերու բազմաթիւ տեսակներ. կային 3 մեթր հրացաններ 2,5 մեթր սուրեր, 25 սմ. դաշոյններ, նիզակներ, նետեր ամէն դարերէ, շատ ազգերէ:

Նափոլէոնի ծննդեան թուղթը, դաշտային անկողինը, զմտուած ձերմակ ձին ու շուներ և այլն: Լաֆայէթի սենեակը, բոլոր մանրամասնութիւններով:

Զինադադարի շեփորը հետեւեալ արձանագրութեամբ. «Զինադադարի շեփորը հնչած է «կեցուցէք կրակը» 7 նոյեմբեր 1918ի յ. մ. ժամը 9ին:

Ուրիշ մի սրահ ուր կախուած են պատերազմներու մասնակցած հազարաւոր յարգի դրօշներ, հինը կա, նորը կա, պատուածը կա. իսկ անոնք որոնք ծուէն-ծուէն եղած են ապակեա ամաններու մէջ լեցուցեր են կորուստէ փրկելու համար այդ մասունքները: Գրուելու արժանի դեռ ինչե՛ր:

Շոգեկառքով, Բարիզէն կէս ժամ հեռու կը գտնուի Վէրսայլ քաղաքը իր հռչակաւոր պալատով: Պալատներ դուրսէն տեսեր էի, ներսէն տեսելը տարբեր է. Վէրսայլի պալատը Աշխարհի ամէնագեղեցիկ տեղը թուեցաւ իր հիանալի պարտէզներովն ու լճակովը: Նկարչագեղ, դրախտագեղ տեսարան կը պարզուէր բազմաթիւ աւազաններու ջուրերուն ցայտումներով, որոնց ի տես Գրիգոր բռնեց բաղուկէս, ներշնչուած երեւոյթով. երջանիկ յափշտակութեան ժամեր էին:

Տարւոյն մէջ, մասնաւոր օրեր սնդուգական հանդէսներ կը սարքուին եղեր իբր բեմայարդարում ունենալով այդ հոգեթով գեղեցկութիւնները:

Թանգարանի վերածուած պալատին մեծ ու պղտիկ սրահները պատմական առարկաներով լի են. պատկերներ, արձաններ, աթոռներ, պատերազմներու տեսարաններ. 2-3 դար առաջ պատերազմներու մէջ մեռնողներուն անունները պատերուն վրա, զօրավարէն մինչև հարիւրապետ յիշուած են: Ուշագրաւ է հայելիներու ընդարձակ սրահը, ուր չքեղ ու շուսյլ հանդէսներ կը սարքէին թագաւորն ու թագուհին. հիմա այցելուները կը հիացնէ միայն, Մարի Անթուանէթի ինքնայարդարումի, գեղեցկանալու սենեակը քմծրծաղ կ'առթէր շատ այցելուհիներու, որոնք աւելի կատարեալ յարդարումի սենեակներ ունէին թերեւս, քան երկու դար առաջուան թագուհին: Գրադարանի սենեակը կոկիկ էր:

Մեր այցելութեան օրը 15.000 այցելուներ կային. ամէն օր հազարաւորներ կ'այցելեն:

Քաղաքն ալ թէև պղտիկ, մաքուր է: Գիշերը լաւագոյն շարժանկարի սրահ «Սիրանօն» մտանք: 15ական վայրկեան տեւողութեամբ, 12 տեսակ կատակերգական երիզներ տեսանք հռչակաւոր Յրանասցի և Ամերիկացի կատակերգակ դերասաններէ, անընդհատ երեք ժամեր զուարճանալով: Յայտագիրը նորութիւն էր մեզի համար:

Նօթբը-Տամ հոյակապ Մայր-Եկեղեցին շրջագաւթիւն ղիտուած հիանալի տեսք ունի, զոյգ զանգակներու աշտարակներով. մօտ 200 տարիէն շինուած է ընդհատումներով: Երեք մեծ դռներ ունի, քովերը բազմաթիւ սուրբերու արձաններով, որոնց միջև աղաւնիները իրենց բոյները շինած էին: Ներսը միջագային մեծ բազմութիւն այցելուներու, որոնք երկիւղածօրէն կամ ալ հետաքրքրութեամբ կը դիտէին լսելով բացատրութիւնները մասնաւոր առաջնորդներու, ի մասին ընդարձակ ու հսկա տաճարին: Յանցառ թուով ծնրադիր աղօթող կիներ. մէկուն արցունքը այտէն կը հոսէր մեղմօրէն. արդեօք ի՞նչ վիշտ ունէր. ողորմութեան Աստուածէն ի՞նչ խնդրելու վրա էր:

Եկեղեցիին թանգարանը այցելեցինք. մեծարժէք ու պատմական հնութիւններ. զարդեղէններ, նշխարներ, Նափոլէոնի թագը, Լուի Ժ.Չ.ի և Անթուանէթ թագուհիին վերջին հաղորդութեան ամանը մեռնելէ առաջ. բոլոր Պապերուն, բացի մի քանիէն ու հիմակուսանէն շինկի վրա փորագրուած փոքր պատկերները 200 հատի չափ:

Բարիզի Բ. մեծ Եկեղեցին Մօնարթրի կողմը Սաքրէ-Քէօրն է. հետզհետէ բարձրացող մի պարտէզի գագաթը, բլուրի վրա է շինուած. մեր այցելած պահուն իրիկուան դէմ գոց էր, առիթ չունեցանք ուրիշ առթիւ այցելելու: Այդ բարձունքէն մեր առջև պարզուող համայնապատկերը կարող էր ամէնալժուարահաճ ալ-

նարկին անգամ մասնաւոր հիացումը գրաւել, Այնքան հմայիչ որքան Գահիրէի Միջնաբերդէն, Աթէնքի Ակրոքուլէն, Երուսաղէմի Գաւթի ընդհանրապէս պարզուող տեսարաններունը:

Գ. Մեծ Եկեղեցին Մատըլէնն է. Ակրոքուլի կործանած տաճարին ձեւով սիւնազարդ շինուած է. Բարիզի կեդրոնը. հոս ալ շատ այցելուներ ու ցանցաւ աղօթողներ: Սորանին վրա լուսաշող մոմեր կը վառին:

Պուլճներ անտառը գեղեցիկ ու ընդարձակ է և բոլոր յարմարութիւններով. հետիոտն պատողներու, ինքնաշարժերու և ձիաւորներու յատուկ ճամբաներ ունի, Մի մեծ լճակ ալ՝ վարձու տրուող նաւակներով հիանալի ժամանցի վայր է:

«Ժարտէն Տաքլիմաթասիօն»ը մտանք. զանազան վայրի կենդանիներ ու թռչնազգիներ դիտեցինք: Մանուկները զուարճացնելու համար 30 տեսակ հայելիներու սրահը իր տեսակին մէջ լաւագոյնն էր. Մանուկներու խաղաղայրը իր բազմազան ու լաւ կազմակերպուած գործիքներովը, ձրիօրէն տրամադրուած փոքրիկ երջանիկ էակներու լաւ տպաւորեց զիս և երկարօրէն դիտեցի գործիքներն ու խաղացող մանուկները: Այնչափ տարուած էի տեսարանով որ, Գրիգոր ձեռքը տարաւ փողկապիս որ փոքր չեղուած էր ու շակեւով մտերմաբար ըսաւ. «մտածել կը թուիս» «առանց պատճառի չէ» պատասխանեցի: Գրիգորի մտերմութիւնը սահման չ ունէր ինձ համար. մեր ճաշակները միշտ նոյնը չէին:

Լիւքսէնպուրկի պարտէզը շատ գեղեցիկ է. բազմաթիւ արուեստագէտներու և զբաղէտներու արձաններով զարդարուած: Զուրի աւազանին մէջ մանուկները իրենց խաղի նաւակներուն ծփանքը դիտելով կը դուարձանան, ծնողաց գուրգուրոտ նայուածքին ներքև: Շատ պատողներ, նստողներ ու կարգացողներ կային: Ծառախիտ մաս ունի, ուր տարէց մարդիկ հետաքրքրական

մի խաղ կը խաղային բոլորովին տարբեր «պուլ»էն: Մանուկներու յատուկ խաղաղայր ունի նուազ ճոխ քան նախորդը:

Բարիզ շատ մեծ հրապարակներ ունի. էթուալի հրապարակին — ուրկէ 10 մեծ, անուանի, պողոտաներ կը մեկնին — կեդրոնը կը գտնուի Յաղթութեան կամարը, որուն տակ կը հանգչի Անժանօթ զինուորին գերեզմանը:

Ամէն օր մեծ բազմութիւն կ'ըլլա օտար այցելուներու, որոնք ծաղկեպսակներով լի գերեզմանին շուրջ երկիւղածօրէն կը կենան գլխաբաց: Մշտապաւ կրակ կը վառի գլխու կողմէն. անշէջ մի բոց, հայրենիքին համար մեռնողներու յիշատակին: Կամարին վրա դրուած են յաղթական պատերազմներու անունները:

Գոնգորաի ընդարձակ հրապարակին մէջտեղը Օպէլիսքը կանգնած է սրածայր, որը վերին եզրագոտէն տարուած է, Մեհենագրերով ծածկուած է ու հրապարակին փայլը կ'աւելցնէ: Միշտ ինքնաշարժերու մեծ երուզեռ, երթեւեկ կ'ըլլա 50ը միաժամանակ կ'անցնին ու չ'ընդհատուիր. պէտք է անոնց մէջէն անցնիլ դիմաց, թէ ոչ ժամերով սպասելու է. եթէ ակնարկը և քայլը նոյն ուղղութեան հետեւին կրնան արկածի առաջնորդել. պէտք է նայուածքը միշտ աջին ըլլա:

Կառավարական հաստատութիւնները մեծ են ու իրենց պատկառազգու զանգուածով ուշադրութիւնը կը բրաւեն այցելուներուն:

Պասթիլի հրապարակը դիտելով կը խորհէի իր պատմական հմայքին ուր տեղի ունեցաւ 149 տարի առաջ մարդկութեան մեծագոյն Յեղափոխութիւնը, որ ամէն երկիրներու վրա ազդեց առաւել կամ նուազ չափով: Պասթիլի բանտին տեղը կը բարձրանա ազատութեան սիւնը: Անցնող մեծ ու պղտիկ ինքնաշարժերը և բազմահազար մարդիկ, գործի հեւքին մէջ,

կարծես մոռցած են այս անդուգական հրապարակին պատմական արժէքն ու նշանակութիւնը, Հոն ուշս գրաւեց մի գրութիւն իմացնող թէ Վ. Հիւկօյի տունը մօտերն է. քայլերս բացատրուած կողմը ուղղելով, քիչ ետք հասա տուներու մի շարքի, որոնց առջև փոքր հասարակաց պարտէզ կար, ուր տղաքը կը խաղային ու իրենց ճիչերը կը խառնուէր ճնճուկներու ճոռողիւններուն. Սրտի թեթև տրոփիւնով ներս մտա. ցանցառ այցելուներ կային բոլորն ալ կիներ ու աղջիկներ:

Շատ պատկերներ կը զարդարեն Ա. և Բ. յարկերը. իր ձեռքով գծուած պատկերներ ալ կան: Նաև անթիւ յիշատակներ՝ բոլոր սենեակներուն մէջ, որոնք պզտիկ թանգարան կը կազմեն:

Պատերուն վրա զանազան արձանագրութիւններ. «Վ. Հիւկօ գրականութեան Պապը»: «Տէրը, իշխողը բային. խօսքերն ու պատկերները կը ճկին իր փափաքին և ներշնչման համաձայն»:

Թշուառները գրելու համար վեց փետուրէ գրիչներ գործածած է, որոնք ցուցադրուած են:

Մանձակալը, աթոռը, սպակեղարաններու մէջ հագուստները, գլխարկը, անցադրերը, Մեքսիկայի նախագահէն նուէր ստացած գաւազանը, Վաթէրլոյի դաշտէն գտած կապարներն ու ձիու պայտը և այլ բազմաթիւ առարկաներ, նամակներ: Մասնաւոր մի սեղանի չորս եզերքներուն դրուած կապուած են Վ. Հիւկօյի, Լամարդինի, Ժօրժ Սանտի, Ա. Տիւմայի գրիչներն ու կաղամարները:

Իր մահուան առթիւ 16րդ թաղի քաղաքապետութիւնը հրատարակած է հետեւեալը ժողովուրդին. «Աշխարհ կը կորսնցնէ Վ. Հիւկօն. Աշխարհի մէջ ինք Ֆրանսան էր. Ֆրանսայի մէջ Բարիզն էր զինք ունեցողը. Բարիզի մէջ Բասսին է ուր մեծ մարդը եկած է

ապրիլ իր մեծ կեանքին վերջին տարիները. 16րդ թաղի բնակիչներ հպարտ եղէք այն պատուին համար. . . . Մտածեցէք որ Աշխարհի բոլոր Ազգերը, դարէ դար պիտի գան խոնարհիլ իր տաղանդին վերջին ապաստանարանը»:

Ուշագրաւ է իր թոռներուն ուղղուած գրութիւնը, իրենց դասընկերներուն կողմէ 30 մանկական ստորագրութիւններով, ցաւ յայտնող «մեծ հայրիկին» մահուան առթիւ:

կարծես մոռցած են այս անգուգական հրապարակին պատմական արժէքն ու նշանակութիւնը, Հոն ուշս գրաւեց մի գրութիւն իմացնող թէ Վ. Հիւկօյի տունը մօտերն է. քայլերս բացատրուած կողմը ուղղելով, քիչ ետք հասա տուներու մի շարքի, որոնց առջև փոքր հասարակաց պարտէզ կար, ուր տղաքը կը խաղային ու իրենց ճիչերը կը խառնուէր ճնճղուկներու ճոռողիւններուն. Սրտի թեթև արօփիւնով ներս մտա. ցանցառ այցելուներ կային բոլորն ալ կիներ ու տղջիկներ:

Շատ պատկերներ կը զարդարեն Ա. և Բ. յարկերը. իր ձեռքով գծուած պատկերներ ալ կան. Նաև անթիւ յիշատակներ՝ բոլոր սենեակներուն մէջ, որոնք պզտիկ թանգարան կը կազմեն:

Պատերուն վրա զանազան արձանագրութիւններ. «Վ. Հիւկօ գրականութեան Պապը», «Տէրը, իշխողը բային. խօսքերն ու պատկերները կը ճկին իր փափաքին և ներշնչման համաձայն»:

Թշուառները գրելու համար վեց փետուրէ գրիչներ գործածած է, որոնք ցուցադրուած են:

Մանձակալը, աթոռը, սպակեղարաններու մէջ հագուստները, գլխարկը, անցադրերը, Մեքսիկայի նախագահէն նուէր ստացած գաւազանը, Վաթէրլոյի դաշտէն գտած կապարներն ու ձիու պայտը և այլ բազմաթիւ առարկաներ, նամակներ. Մասնաւոր մի սեղանի չորս եզերքներուն դրուած կապուած են Վ. Հիւկօյի, Լամարդինի, Ժօրժ Սանտի, Ա. Տիւմայի գրիչներն ու կաղամարները:

Իր մահուան առթիւ 16րդ թաղի քաղաքապետութիւնը հրատարակած է հետեւեալը ժողովուրդին. «Աշխարհ կը կորսնցնէ Վ. Հիւկօն. Աշխարհի մէջ ինք Յրանսան էր. Յրանսայի մէջ Բարիզն էր զինք ունեցողը. Բարիզի մէջ Բասսին է ուր մեծ մարդը եկած է

ապրիլ իր մեծ կեանքին վերջին տարիները. 16րդ թաղի բնակիչներ հպարտ եղէք այն պատուին համար . . . . Մտածեցէք որ Աշխարհի բոլոր Ազգերը, դարէ դար պիտի գան խոնարհիլ իր տաղանդին վերջին ապաստանարանը»:

Ուշագրաւ է իր թոռներուն ուղղուած գրութիւնը, իրենց դասընկերներուն կողմէ 30 մանկական ստորագրութիւններով, ցաւ յայտնող «մեծ հայրիկին» մահուան առթիւ:

ԲԱՐԻՉԵԱՆ ԿԵԱՆՔ

Բարի՛զ... երազներու Աշխարհ, գլխադրով դրոշմուած մարդկութեան հորիզոնին վրա, որ զայն կը ճանչնա առաւելապէս իբր հաճոյքի ու նորոյթի քաղաք:

Մայրաքաղաքներու ամէնակենսաւէտը, մեծ Յեղափոխութեան վայր, հանձարներու և հռչակներու քաղաք, կեանքով յորդող ու լոյսով ողողուն:

Այնքան գեղեցիկ, որքան մեծ, ուր անկաւեղի է ձանձրանալ, աչքի ու մտքի համար ամէն տեսակ վայելքներ կան:

Աշխարհն ու կեանքը Բարիզէն դիտուած տարբեր կ'երեւին. կ'զգացուի մեծ ուստանին հմայքը, ուրկէ Աշխարհի քաղաքականութեան ու քաղաքակրթութեան ազդելու ճիգեր կան: Մարդկութիւնը ուսումնասիրելու լաւագոյն վայրն է. Հոն կեանքը ամէն օր աշխատանքի ու հաճոյքի շարունակական տօն է. իրիկուան դէմ օրուան վարագոյրը կը գոցուի, բացուելու համար գիշերուան վարագոյրը:

Պողոտաներու քառուղիներէն Բարիզի կեանքը կը հասկցուէր:

Յուցահանդէսի առթիւ թարմացած մայթերէն զուարթ, կենսուրախ խայտանքով երիտասարդութիւնը կ'անցնի, կեանքը կ'անցնի: Երկսեռ անցորդներ կը

հոսին մայթերէն կենալով միայն քառուղիներուն, քիչ ետք ինքնաշարժերու երկար մի շարքի լրանալուն հապճեպով անցնելու համար միւս եզերքը:

Ոստիկանները Ֆրանսայի ամենաբազմաթիւ մարդիկն էին. երբեմն տեղեկութիւն տալու համար հարցնողին, վայրկեաններով կը կեցնէին ինքնաշարժերու երթեւեկը:

Ամէն կողմ հարիւրաւոր արձաններ կանգնուած են Ֆրանսայի մեծ զաւակներուն:

Թերթեր կան որոնք շարժանկարի սրահ ալ կը բանեցնեն. թուղթի Աշխարհ է Բարիզ ուր բոլորը կը կարդան ու կ'ուսանին: Վերջին լուրերը գեռ թերթը լոյս չտեսած, հանրութեան կը հրամցնեն մեծատառ դուսըր կախելով: Օրաթերթեր կան, որոնք օրը հինգ անգամ յաջորդաբար լոյս կը տեսնեն, երեքական Ժ. մ տարբերութեամբ. Ա. էջին հեռագրալուրերը կը փոխուին, մի քանի պատկերներ կ'աւելնան, միւսերը նոյնը կը մնան: Շատերու սեփականատէրերը կ'ինքեր են:

Շան զ'էլիզէի վրա մի թերթ, չէնքին տանիքէն իջնող ծանուցումով բարի գալուստ կը մտղթէր այցելուներուն. չուկաներու, վաճառատուներու, արուարձաններու մէջ ալ կային նմանօրինակ յայտարարութիւններ:

Շոգեկառքի 10 կայարաններ կան զանազան կողմեր, փոքրագոյնը Գահիբէի կայարանին չափ, ամէնաւարդիական շոգեկառքերով. կան նաեւ երկլարկ շոգեկառքեր. ժամանումները բարձրախօսով կը յայտարարուին հակառակ որ երկաթէ խոշոր թիւերով ծանուցուած են, Բազմաթիւ կիշէներ ունին, որոնց վրա այբուբէն գրուած է. քաղաքներու սկզբնատառին համեմատ կիշէէն տոմսակ կը գնուի: Երկու գլխաւոր բաժանում ունին Ա. մեծ ուղիներ, Բ. արուարձաններ: Տեղեկութեան դիւաններ կան. պատերը բազմաթիւ ծանուցումներ ճամբորդութեան բոլորին մատչելի ըլլալը կը յայտնեն:

Ամէնուն մէջ յուշարձաններ կանգնած են պատերազմին մեռած պաշտօնեաներու յիշատակին :

Ամէն կողմ գետինը սալահատակուած է կամ քառակուսի քարանման փայտերով սալարկուած . փոշի չկա . Մայթերու քովերէն օրուան որոշ ժամերուն ջուր հոսելով եզերքները հաւաքուած թուղթերը կը տանի կոյուղիներու մէջ : Հետիոտները փողոցներու մասնաւոր տեղերէն միայն կրնան անցնիլ :

Կառք, ձի, հանրակառք չկան . հաղորդակցութիւնը գետնի վրայէն ինքնաշարժով, բեռնատարով, հեծանիւ-ւով է ու գետնի տակէն մեթրոյով :

Առեւտուրը մեծ հաստատութիւնէն խանութպանը, սակարկութեան անպատեհութիւնը չունին, գները որոշ են . ամէն ոք սիրով, գիտակցաբար կը շահեցնէ ուրիշներուն, որ ուրիշներ ալ շահեցնեն իրեն . իսկ Արեւելքի մէջ ամէն ոք կը ջանա նուազագոյնը շահեցնել ուրիշներուն, որ ուրիշներ ալ վնասով գնեն իրմէ . . .

Յուցափեղկերը լի են ինչ որ մարդը և կինը կը հազնին, կը դնեն, պէտք ունին . գերձակներուն նորոյթ հագուստները հագուողին կը ձուլուին ու կ'աւելցնեն մի շնորհ որ առաջ չ ունէր :

Բոլոր վաճառատուները լի են ապրանքով և գնորդներով . պաշտօնեաները առուծախի տենչ չեն մատներ, հանդարտ կ'աշխատին . չնչին ապրանք ոչ ոք կը գողնա . Բոլոր գործերու մէջ կիները գերազանց են թուով այրերէն . բայց անյարմար կնոջ շնորհին ու հրապոյրին վնասող գործերու մէջ ալ են . կինը խանութի փեղկ կը գոցէ, արեւարգել կ'իջեցնէ, կ'աւել, մտավաճառ է, բանջարեղէն կը ծախէ : Շատ խանութներու տէրերը կիներ են, որոնք այրերը կը գերազանցեն առեւտուրի, հաշիւի մէջ . Պաշտօնեաները եօթ ժամ իսկ գործատէրերը տասնըչորս՝ կրնան աշխատիլ : Բոլոր գործերը շարժուան մէջ որոշ օր ունին փակ մնալու :

Մուրացիկ չկա, կառապան չկա . ներկարար և բեռնակիր շատ քիչ կան միայն շոգեկառքի կայարաններուն մէջ : Գործարանները կ'աշխատին փոխան այս գործերուն :

Բարիքի մէջ ամէնաշատ եղող բաներն են . ճաշարան, պանդոկ, մեծ սրճարան, թատրոն ու վաճառատուն : Շուն ու կատուի տեսակներ ծախող յատուկ վաճառատուներ ալ կան : Փողոցներու և կամուրջներու վրա շղթա «կոտորոյներ», նուագողներ, հետաքրքրական պոռոտախօսներ կան : Երբեք կուի չտեսա : Երբ թեթե արկած պատահի, ինքնաշարժերու թիւերը և մէջը գտնուողներուն անունն ու հասցէն կ'առնէ ոստիկանը ինքնութեան թուղթէն . Երբ մանկիկով մի կին մեծ ինքնաշարժ ելլէ, երեք հօգի մէկէն տեղ տալու կը փութան :

1933էն ի վեր զիտարանի խօսուէն ժամացոյցէն հեռաձայնով կարելի է ճիշդ ժամը հասկնալ . օրական 15000 հարցնողներ կ'ըլլան :

Կ'արժէ մէթրոյի մասին գրել . Բարիքի բնակչութեան (5 միլ.) մէկ միլիոնը գետնի տակն է միշտ մէթրօն-րով փոխադրուելու համար . Մուտքերուն ու ելքերուն Բարիքի յատակագիծը դրուած է : Երեք-չորս յարկ գետնի տակ փորուած է, ուրկէ մեթրօները տակէ տակ կը ճամբորդեն ամէն կողմ . մինչև եօթ յարկ է ըսին : Աստիճաններով կ'իջեցուի, վերելակով ու մեքենական սանդուխներով դուրս կ'ելլեցուի :

Մեթրօն փոխելու համար ճամբաներ կան տակը ուղղութիւն ցուցնող գրերով ու նշաններով : Միշտ լուսաւորուած է . օդը կանոնաւորապէս կը մաքրուի սակայն գետնուղիի մի թանձր հոտ կա : Որոշ ժամերու խճողումը չափազանց է . այդ վիճակով իսկ շատեր թերթ կը կարդան : Նատատեղիները բաժնեակներուն քիչ են բաղդատամբ ոտքի մնալու յատկացուած մասերուն :

Մեթրօները արագ կուգան ու շուտ կը մեկնին :

Գիշերը տարբեր կերպարանք կ'առնէ Բարիզ . պո-
ղոտանները, հրապարակները, վաճառատուներն ու ժա-
մանցի վայրերը բազմերանգ առատ լոյսերով կ'ողողուին,
յիշատակարաններու լոյսերը օգին մէջ կը ձուլուին .
ընդարձակ խրախճարսն է: Թատրոններու, շարժանկարի,
մեծ սրճարաններու կեանքով զեղուն պողոտանները
միշտ մարդկային գետով լի են, գետ որ կը հոսի
բազմաթիւ ինքնաշարժերու անընդհատ անցուղարձին
մէջէն ու կը զիմէ ժամանցի վայրերը:

Հակառակ ակնարկը խուռներամ բազմութեամբ
գրաւուած ըլլալուն, չէ կարելի բացառիկ շուքով զար-
դարուած կիներու չյարել մի վայրկեան:

Գիշերային կեանքը Բարիզի, գլխաւոր հայելին է
այն կենցաղին որ ժողովուրդը դասակարգային բոլոր
շերտաւորումներով կը վարէ օրը օրին:

Կեանքը նեղ չէ Ծրանսա և մարդիկ հացին հոգը
չունին հողովելիք. առատ կը շահին ու կը ծախսեն
առատ:

Թատրոններու մէջ ամէնապեղեցիկ, հազուադիւտ,
հետաքրքրական տեսարաններն ու խաղերը իրարու կը
յաջորդեն. ամէնահռչակաւոր խումբերն ու արուեստա-
գէտները կարծես գերագոյն ճիգ կը թափէին այցելու-
ները հիացնելու Բարիզի վրա:

Օփերայի արտաքին տեսքը հոյակապ ու շքեղ է.
ներսը՝ ա՛լ աւելի. պալատ մասնելու տպաւորութիւն կը
թողու. Նախապէս կը յայտարարուէր թերթերու մէջ
որ վայելուչ չհագուած ներկայացողները չեն ընդուն-
ուիր ներս:

Շքեղազարդ միջավայր, Բարիզի լաւագոյն ընտրա-
նին կը լեցնէ օթեակներն ու բազկաթոռները:

Օգը անուշ բուրումներու հաճելի հոտով լեցուն է.
կիներէն արտաբուրող, որոնք երեկոյթի արդուզարգով
են. այրերն ալ՝ վայելչօրէն հագուած:

Որքան ակնարկներ կը փոխանակուէին սրահին մէկ
ծայրէն միւսը ու հեռագիտակները կ'աշխատէին ամէն
կողմ իրարու դիտելի Սնկարելի էր չհիանալ:

Օթեակներու մէջ նստող տիկիներ, որոնք ի նպաստ
իրենց հիացում պատճառելու համար ամէն ճիգ թա-
փած էին, իգական նախանձի նայուածք կ'արձակէին
իրենցմէ աւելի փայլուն կիներու: Շատեր օթեակին մէջ
այնպէս կը նստէին որ կիսագէմքը միայն կը տեսնուէր.
Թերեւս իրենց կարծիքով ամէնէն նպաստաւոր կեց-
ուածքն էր. ու իրենց զէմքին արտայայտութեան վրա
այնքան կ'իշխէին որ տէրն էին իրենց ջղային դրու-
թեան. կարծես իրենց գեղեցկութիւնները իրարու ցու-
ցադրելու եկած էին, քան՝ այրերու:

Մի մեծ նուազախումբի ընկերակցութեամբ, ա-
ռաջնակարգ դերասան-երգիչներ կը խաղան շքեղ
բեմին վրա: Բոլորը լարում ու ականջ կտրած կը նա-
յին բեմին. Եակոյի դերը կառարողը Լավրանս Թի-
պէթն է Նիւ-Եօրքի Օփերայէն. ծափերը կը դղրդային
այրական ակերէ ու տիկիները չէին խնայեր իրենց
տոհմիկ ու ազնուական ակերուն ծափահարել. հազարաւոր
ձեռքեր կը ծափահարէին անթերի դերասանները՝ Ի՛նչ
ներկայացումներ. ետքն ալ «պալէթ», հիանալիօրէն
վերջացնելով ժամը Տիւն սկսող երեկոյթը, առտուան
առաջին ժամուն: Դիտել կ'արժէր օփերայէն դուրս
յորդող փարթամ ու շքեղ բազմութիւնը երեկոյթի հա-
զուտաներով: Երկու անգամ ժամանակ ունեցա երթալու
օփերա, աւելի կը փափաքէի:

Կան օփերա-գօմիքը և տասնեակ անուանի մեծ
թատրոններ, որոնց մէջ ամէն օր լաւ քաշեախաղեր
կը ներկայացուին. ամէնքը միշտ լի են հանդիսական-
ներով: Կան հարիւրաւոր այլ սրահներ, սակայն այս
բոլորէն դուրս արտակարգօրէն ուշագրաւ են անդոյգ
քաղաքին, անդոյգ բովիւները:

Շատ շարժանկարներ, թատրոններ ու բրվիւններ 3-4 ամիս անդադար ու անփոփոխ նոյն խաղերը կը ներկայացնեն. Բարիդ տեսած մի քանի երիզներս 3-5 ամիս յետ հոս ներկայացուեցան:

Մեծ հասարակութիւնը, խոշոր խնդուքը սիրող բազմութիւնները կը խոնտէին կատակերգութիւն ներկայացնող թատրոններու առջև. արդէն շատ մտահոգութիւն ունին ու առամով (ողբերգութեամբ) նոր արցունք վառնելու առնն չունին, կոկորդապատառ խնդալ կ'ողգեն տեսնելով հռչակաւոր կատակերգուներ բեմերու վրա:

Քաղինօ տը Բարիի, Ֆօլի Պէրժէրի, Ալքազարի, Մօկատօրի, Լն. դռւրսը ցուցադրուած պատկերներու ճոխութենէն ու... մերկութենէն շլացած կիչներու դէմ ամէն օր գոռ կուտան: Խենդ երիտասարդութիւն, խնդուքի ու հաճոյքի տարիք, կեանքի սիրահարներ: Այսպիսի միւլիք-հօլերու առջև կարգապահութեան հսկելու համար տասնեակ ոստիկաններ դրուած են:

Պատին վրա կարելի է կարգալ «Ի՞նչ որ այստեղ կը մտնէք, դուրսն ամէն հող ձգեցէք»

Անգլիախօս հանդիսականներու ի պատիւ, անգլիերէն բացատրութիւններ կուտային բեմէն խաղերուն բնոյթին՝ մասին:

Յայտագրերը կը բաղկանային սրամիտ ու զուարճալի ներկայացումներու կարգին մերկութիւններ ցուցադրելու խաղերէն: Տեսարաններն ու հագուստներու ճոխութիւնները անթերի էին:

Աշխարհի նախազահները, բռնապետները, հռչակաւորները կը հեզնէին բեմէն սրամտօրէն, նրբօրէն. զիտէին շեշտ դնել ու ոճաւորել նախադասութիւնները: Սրամտութիւններու համարձակութիւնը միայն Ֆրանսայի մէջ կարելի է լսել ու շատ զարմանալ. հեզնուողներէն ոչ ոք «կը նեղանա»:

«Անհաւատարմութեան գիւտը» ու «ինչպէս կը սիրեն բոլոր երկիրներու մէջ» ներկայացումները անբեւեակայելի համարձակութեամբ տեղի կ'ունենան բեմի վրա, մինչ հանդիսականները բարձրագոյ կը խնդան. Երբ կարգը մերկութիւններուն եկաւ. դիտելու, Գրիգորի հարցուցի թէ «ի՞նչ է իր կարծիքը». «հիանալի... խայտառակութիւն» պատասխանեց:

99% մերկ են բեմի վրա պարուհիները ու կը մրցին ամէնահամարձակ մերկութեամբ. կը պարեն, կը թռին, որոնց թիւեր կը պակսին... հրեշտականալու:

Բարիզ՝ Աշխարհի միա՛կ քաղաքը, ուր ամէն բան արտօնուած է ցուցադրել, ներկայացնել արուեստի դիմակին տակ, օտարական ու Բարիզցի հասարակութեան զարմացական ու ինչո՞ւ չէ հիացիկ ալ ակնարկին առջև:

Ծերեր, որոնց համար ցուցադրուող «հրաշագեղ» մերկութիւնները այլեւս մի հեռաւոր յիշատակ ըլլալու էին, առաջին կարգերը գրաւած են:

Շատեր գինով տեսարաններու նեկտարէն, լոխ հիացումով, մարմնակարկառ, լայնաբաց աչքերով կը դիտէին բեմի յիսնեակ թարմատի կիները. անտարակոյս ոմանց աչքերը կը յոգնէին, զի տեսողութիւնն ալ քիմքի պէս կը յափրանա վայելքներու շատութենէն:

Պարուհիներու բերանները լի էին ծիծաղով և շրթները՝ խինդով ու ձկուն շարժումները իրենց շուրջ «գեղեցկութիւն» կը սփռէին: Անոնք անվրդով ու ժպտուն կը նայէին բազմութեան, կարծես բոլորովին անտեղեակ թէ ընդհանուր ուշադրութեան առարկա էին դարձած:

Մտտ ու ջղուտ ձեռքեր, կուշտ ծափերու փոթորիկ կը թափէին:

Քովերնիս Օքսֆորտէն մի հնդկ ուսանող նստած էր, որուն հիացիկ մանուկի բացուած աչքերով բեմը

գիտելը նկատած էինք. միջնարարին խօսակցութեան ատեն «խոստովանեցաւ» որ տարին 2-3 անգամ Բարիզ կ'իջնէր ընկերներով միասին՝ ըրվիւններ տեսնելու համար:

Բարիզ կէս գիշերէն յետո իսկ կեանքը կ'եռաւ — ցերեկուան պէս — երբ ուրիշ քաղաքներ այդ ժամերուն կը խոկանայ:

Հէ՛ք մարդկութիւն, որուն մէկ մասը օրական մի քանի դահեկանով ընտանիք կ'ապրեցնէ, իսկ միւս մասը թանկ թղթադրամներով իր հումանուէրին գլխին կը կը վառէ:

Մօնմարթրի վրա շատ յատկանշական գուարձավայրերու կարգին կը գտնուին լու արտաքին յարգարումով «Երկինք» ու «Գոգոգ» մակագրուած տեղերը: Նախընտրեցինք «Երկինքը». ներսը փոքր է, հակապատկեր դուրսի երեւոյթին. ներկայացուցներն ալ հասարակ ու արգահատելի. ճշմարիտ խաբէքայութիւն. մեզի հետ մտնողներուն բոլորը դժգոհ մնալով, խաբուած ըլլալին ընդունեցին. երբեմն խաբուելն ալ օգտակար է, փորձառութիւնը կը ճոխանայ:

Բարիզ միտք 3-4 կրկէսներ, լիւնաբարքեր կան, տարւոյն բոլոր օրերուն ներկայացուցներ տուող: Կրկէսները ոչ թէ վրանի տակ, այլ քարաշէն թատրոնի արտաքինով ու ներսը ամէն յարմարութիւններով, կատարելութեամբ օժտուած: Մետրանօն Մօնմարթրի վրա ու ձմեռնային կրկէսը Պասթիլի կողմերը, Շատ հետաքրքրական խաղեր տեղի կ'ունենան մանաւանդ լարախաղացներու յանդուգն ու վտանգաւոր շարժումները օղին մէջ. մէկ չուանէն միւսը ցատկելու ատեն լռութիւն կը տիրէ կրկէսին մէջ: Այնպիսի ճարպիկութիւններ կ'ընեն որ հիացում կ'ազդեն. ու անոնցմէ լաւագոյնները դժուար է տեսնել սեւէ՛ երկիր: Ռեալիստի նման մարմիններ ունին, որոնք ամէն ձև կ'առնեն:

Կօմօն Բալաս ու Բէքս շարժանկարները իրենց սրահներուն ընդարձակութեամբն ու արդիականութեամբը Ս. շխարհի լաւագոյններէն են, 5 հազարէ աւելի տեղեր ունին:

Յուցահանդէօի առիթով Գերմանական յայտնի թատերախումբ եկաւ, 15 ներկայացուցներ տուին. ինքզինքնին սուղ գնահատեցին 30 ֆր. էն 120 ֆր. էին գները. ճիշդը կ'արժէին, սակայն միայն ընտրանի ու հարուստ դասակարգը օգտուեցաւ. խումբը մեկնեցաւ պայմանաժամի լրանալուն:

Սորհրդային մօտ 200 հոգինոց երաժշտախումբը, ճրի ըստելու աստիճան մատչելի ըրաւ գները թէ ընտրանիի և թէ ժողովրդական խաւերուն 5էն 20 ֆր. միայն. Տաս օրեր պիտի ներկայացնէին, ստիպուեցան 10 օրեր եւս շարունակել ու հակառակ կրկնուող փառքներուն որ Յրդ 10 օրեր եւս երկարաձգուել, ցաւով մեկնեցան Վարշավիա, պայմանագրուած ըլլալով:

Բազմաթիւ շարժանկարի սրահներէն տասը հատը, միայն Ռուսական, իտալական, Սպանիական երիզներ կը ներկայացնեն. առաւելութիւնն որ շատ քիչ մալրաքաղաքներ ինքզինքնուն կրնան հրամցնել:

«Աբաշ»ի գետնայարկ քապարէներէն ոմանց միջնորարը այնքան ճնշիչ է ծուխով, որ պէտք է կազմի դիմակով մուտք գործել... շնչահեղձ չըլլալու համար:

Ուրախութեան սեղաններէն հաճոյքին ծափերը կ'երկարին... Ի տես աբաշի խաղերուն: Տաքուկ ստուերին մէջ շատ աղօտ լոյս կը վառէին միջնորարն ու երիտասարդութիւնը ելեքտրականացնելու համար:

Աբաշները գողի երես չունին, սակայն պարկեշտ մարդու դէմք ալ չունին:

Կէս գիշերէն ետք քառուղիները կը պաշարուին հեծանիււաւոր մասնաւոր ոստիկաններով, որոնք շատու ինքնութեան թղթերը կը հարցնեն:

Սեռային Բարիզի մասին ինչ որ կ'ըսուի ճիշդ է. տեսնուած Բարիզը կը գերազանցէ լուսած Բարիզը, Այցելուին մեծ ու շատ լաւ բաներու կարգին, նոյնքան ալ վտանգաւոր բաներ կը ցուցնէ, կը սորվեցնէ, Չէ կարելի փորձել Բարիզեան կեանքը անմեղ նկարագրել, ուր սատանան գործ չ'ունի, տարինե՛ր առաջ իր պարտականութիւնը! կատարած ըլլալուն:

Բարքերու մասին խիստ պիտի կարծէք, ոչ խիստ եմ, ոչ ալ աններող, միայն անկեղծ:

Տեսածներս նկարագրելու համար ճիշդ ընելու կ'ըստիպուիմ. չէի ուզեր ասոնք գրել, սակայն մէկ քանին գրիչս կ'այրեն ու անխուսափելի է չգրել. ընթերցողները կը ներեն որ շատ բան գիտակցաբար «մոռնամ» գրելու. զի գրերը պիտի բողոքէին, ամչնային զիրենք գործածելուս համար նաև կրնան վտանգաւոր ազդեցութիւն գործել ընթերցողներէ ոմանց. այսքան ըսել կը բաւէ, մնացեալը լռելու է:

Բարիզ հիանալի է ամէն տեսակէտով բացի սեռային ազատամտութենէն, որ փճացումի կը տանի. բարոյական ամբարտակները տկարացած են ու հեղեղը ազատօրէն շարունակած ճամբան: Մի վայրկեան տան մէջ չեն կենար, դուրան են:

Տետէ՛ք սա միլիոնաւոր մանկամարդ կիները, որոնցմէ շատեր ո՛չ մայր են, ո՛չ քոյր, ո՛չ աղջիկ, ո՛չ ամուսին. Բարիզի հրապարակները, պողոտաները, փողոցները, վաճառատուններն ու խանութները ողողած են իրենց գերակշիռ թուովը. «ազատամտութիւն»ն է որ զիրենք մայթերը թափած է ու շատեր 7 ժամ աշխատելով 50—100—150 ֆր. օրական կը շահին. ալ ինչերուն պէտք է հսկիչ, խորհրդատու, ծնողական ազդեցութիւն, հանրային կարծիք. այդ ամէնը իրենց կարեւորութիւնը կորսնցուցած են շատոնց: Յրամասացի աղջիկները բարոյական շղթաներէն «ազատուած» են

սակայն ի վնաս իրենց. ազատութիւնն ու ազատամտութիւնը միայլ ըմբռնելով, վնասակար արդիւնքի առաջնորդուած են. ի բնէ ազնիւներն են միայն մնացած ա՛յն, ինչ որ պիտի ըլլային հսկողութեան տակ ու այս տարրը մի՛շտ, Աշխարհ ի՛նչ բովերէ ալ անցնի անազարտ կը մնա:

Արեւելքը իր յետ պատերազմեան արդիականացումէն ի վեր իսկ, դեռ շատ Արեւելք է. Սեռային ինդրի մէջ Բարիզի համեմուտ համար 80% ճիշդ! Ընելու է: Ազա՛տ կը նշանակէ անձնահաճ սոսնձարձակութիւն. այս կերպ ըմբռնումով տուժած են մարմնապէս ու հոգեպէս. իգական սեռը ազատ է իր բոլոր արարքներուն մէջ արտականին՝ հաւասար. առաքինութիւն փնտռելու համար լապտեր պէտք է. պատիւը բառ մըն է:

Շատեր մարմնով միայն կ'ապրին. աշխատիլ, ուտել, խմել, զուարճանալ. հոգի գոյութիւն չունի իրենց համար. ամէն բան հո՛ս, այս Աշխարհի վրա պէտք է ընեն ու կորսնցնելիք ժամանակ չունին. երիտասարդութիւնը, կեանքն իսկ, շուտ կ'անցնի, մահը, սոսկալի! մահը չ'եկած պէտք է կեանքը վայելեն իր զեղխութեանը, իր մրուրին մէջէն: Սեռային Բարիզը «դրախտ» չէ այլ Ֆիզիքական փճացումի անդունդ:

Անոնց սեռային-բարոյական ըմբռնումները հասկնալէ ետք, չափազանց դժուար է առողջ մտքերու վրա մնալը ու 15 օր յետո իբր պարզ, բնական բաներ կը վարժեցուի շրջապատի գրեթէ միօրինակ հզգբանութեան:

Ինքզինք ազատամտութեան գազաթնակէտին վրա կարծողն իսկ, Բարիզը տեսնելով կ'ընդունի դեռ Արեւելքի ըլլալը. հո՛ն ազատամտութիւններ կան որոնք Արեւելեան իմաստով անբարոյութիւն կրնան թարգմանուիլ. այդ կերպ արտայայտուողին կ'ըսեն թէ Արեւելքի յատուկ, մտքի անասելի սահմանափակութիւն է

ու քաղաքավարօրէն կ'ընծայեն զգէս մակդիրը, իսկ կոպտօրէն... վայրենի:

Պերճախօս են, սեւին ճերմակ կ'ըսեն. բայց աղէկ կ'ըսեն. կարելի էր իրօք հաւատալ որ առաքինութիւնը, տգիտութիւն ըլլար:

Ըսին թէ գեղեցիկները Փրանսայի ամէն կողմերէն Բարիզ կը խուժեն, հո՛ն է որ իրենց յարգը կը գիտցուի. մնացորդները տեղւոյն վրա կ'սպառնն, այսինքն... կ'ամուսնանան:

Բոլոր աղջիկները մանչու համարձակ նայուածք ունին ու իրենց աչքին անկեղծութիւնը կը զարմացնէ. ամէնազօրաւոր մետաղեա նայուածքն իսկ, Ռէօթկէնեան նայուածքով կը նուաճեն. Անոնք նախ կօշիկին կը նային, յետո հազուատին, ետքը դէմքին ու վերջը խելքին. ոտքերէն աւելի լաւ կը հասկնան քան գլխէն: Բարիզուհիները թարթիչներու մէջէն հոսող այնպիսի նայուածք ունին, որոնք կրնան սեպուրի Աշխարհի ամէնագեղեցիկ... թակարդները. թեթեւակի անմաման ժպիտներով որոնց ի տես արձաններն անգամ կեանք կ'ստանան:

Այն գլուխները որ շատ ուղիղ չեն, գիւրին կը դառնան այս միջավայրին մէջ:

Վերջին նորոյթով վայելուչ հազուած, լաւ արտաքին ունին, մի բան որ շատ կարեւոր է կնոջ համար Աշխարհի վրա: Չեմ ըսեր թէ բոլոր Բարիզուհիները գեղեցիկ էին. կային որ դիւրաւ կրնային տգեղութեան մրցանակ չահիլ:

Չոյգեր փողոցները կը համբուրուին ու մթնշաղ անկիւնները չեն ընտրեր այլ պողոտաներու մայթերը. ամէն փողոց կարելի է հանդիպիլ կեցած կամ քալելով համբուրուող տանեակ զոյգերու. Բարիզ հարիւրաւոր փողոցներ ունի: Անցորդները -- եթէ օտարական չեն -- չտանելու կը զարնեն. ոտիկանները քովերնէն կ'անց-

նին առանց նայելու և խօսելու զի օրէնքով արգիւրուած չէ հանրային վայրեր համբուրուելը, ինչպէս այլ երկիրներ:

Հայ բարի մի մամիկ, երկարօրէն համբուրուող մի զոյգի վրա ջուր թափած է որ հեռանան. զոյգը ոտիկանատուն բողբոջած են ու մամիկը տուգանքի ենթարկուած է:

Արեւելքի մէջ չեն կրնար աչքի պոչով կամ թարթումով չչափել խորհրդաւոր զոյգերը, որոնք անմեղօրէն... կը պտտին:

Ճուցահանդէսի առթիւ Ամերիկացի 1000 Լէգէճնականներ եկան համազգեատով. առաջին երկու օրերը երեք-երեք. չորս-չորս բարեկամ կը պտտէին. երրորդ օրէն սկսեալ ամէն մէկը երկու թեւերնին երկու բարիզուհի անցուցած սկսան պտտիլ, եթէ չորս թեւեր ունենային... Բարիզի համար ասոնք շատ սովորական են: Հոն ամէնքը զոյգ կը քալեն:

Ամէն օր թերթերու Ա. էջին վրա, ընտանեկան անհաւատարմութենէ առաջ եկած ռճիր կը կարդայինք. եթէ բոլոր անհաւատարմութիւնները այս ճամբով հաշուեյարդարի ենթարկուէին, Բարիզը կ'ամայանար: Բարիզ մեծ փարչ է ուրկէ բոլորը կը խմեն. շատ քիչերը վստահ են իրենց «պատիկ գաւաթ»ներէն միայն իրենք խմելուն: Քիչեր հազուադիւտ երջանկութիւնը ունին միակ կնոջ, միակ ամուսինը ըլլալու: Ամուսնական կեանքի շատ անյարմար միջավայր է: Ամուսնական օրէնքը խստացուած է. ամուսնալուծեալները հինգ տարի չեն կրնար վերամուսնանալ:

Եթէ փնտռէք շուրջերնիդ, այս կենցաղէն դժգոհներ կան. հազարաւոր մարդիկ ու կիներ արիւտար կը ծածկեն ժպիտի տակ ցուեր, որոնցմէ թերեւս չպիտի մխիթարուին. պէտք չէ հաւատալ շատերու անհոգ երեւոյթին. կը նախընտրեն հետաքրքրուողին չյայտնել

իրենց ճշմարիտ հոգեկան վիճակը . պէտք է գիտնալ արժանի ըլլալ իրենց վստահութեան , իրաւունք ունենալու համար իրենց խոստովանութիւններուն ու համակրութեան :

Յրանսայի մէջ կան մեծ գիտուններ , մեծ գործներ , մեծ արուեստագէտներ , մեծ պետական մարդիկ , մեծ բարոյագէտներ ու ասոնց աւընթեր կան մեծ ու ճարպիկ անբարոյագէտներ . որոնք ժողովուրդին գէշ բնազդները . . . ճոխացնելու կ'աշխատին , ազատամտութեան դիմակին տակ : Ախտաւոր ուղեղներ , պիղծ բաներ ցկնող մտքեր , որոնք կեանքը կը տանին ախտաւոր ճամբէն :

Փրավաճառներու ցուցափեղկերուն մէջ դասական գրքերու կողքին կը ծախուին մոլութեան տարածիչ , անառակ կեանքի գարշութիւնը « ծաղկեցնող » գրքեր , հոգևով անձնասպաններու ու կրքի մէջ խեղճողներու յատուկ : Վերնագիրներէն կարելի էր հասկնալ նիւթը . կարծես թէ կրքէն զատ ոեւէ բան գոյութիւն չունենար . մի « ճոխ » գրականութիւն ծաղկած է , հոգեպէս կործանած Աշխարհ պատրաստելով ու մարմնական փճացումի առաջնորդելով կարգացողները :

Յրանսացի ազգայնականները կ'ենթադրեն որ այս « գրականութիւնը » հրեաները տարածած են ժողովուրդը ապականութեան մղելով , դիւրին տիրելու համար անոր . ճշմարտութիւն ըլլալու է այս վարկածին մէջ . Հրեաները կը հակակշռեն Աշխարհի անտեսականին , կը ճնշեն քաղաքականութեան վրա ու կ'ազդեն բարքերու :

Եթէ կիւթէն պէրկ գիտնար իր գիւտին գէշ նպատակներու ծառայելը . իր գիւտարարի գոհունակութիւնն ու հաճոյքը դառն կ'ըլլար :

Ամէն տպուած յիմարութիւններու հաւատացողներ կան :

Յրանսայի մէջ չորս միլիոն ֆրանկոստաւորներ կան . թիւերը զեռ վերջնական չեն :

Ամէն տարի 20.000 մեռելածին ու քառասուն հազար վիժում ու հարիւր յիսուն հազար մահ կը պատահի այս ախտին պատճառով որ Ա.ԶԳ.Ա.ՅԻՆ Ա.ՂԵՏԻ ԵՐԵՒՆՈՅԹ Ա.Ռ.Ա.Ծ է . Առողջապահական նախարարութիւնը կը պայքարի ախտին դէմ այնքան , որքան Ա.զգ. պաշտպանութիւնը երկրին պահպանութեան համար :

Վեներական վտանգին դէմ Յրանսայի ազգ. լիկան գերմարդկային ճիգերով հրապարակ իջած է ժողովուրդը հրաւիրելու , աւելի ճիշդը թախանձելու , որ գան դարմանուին : Մեծ ջանք կա նորերու վարակումին առաջը առնելու ու հիւնրը բոլոր միջոցներով , գոհողութիւններով բուժելու , Ֆրանսական ազգին պահպանման համար : Սրտանց ցաւեցա Յրանսայի այս վիճակին համար :

Ուրախ էի Ազատութեան , Հաւասարութեան ու Եղբայրութեան հայրենիքը այցելելուս — ականջիս ըսին թէ այս բառերը օտարները չլացնելու համար են — տեսա թէ այդ գաղափարները մինչև որ բարձրութիւնները կրնան հանել մարդիկը ու սխալ ըմբռնողութեամբ ալ որ անգունդները գլորել միաժամանակ :

Եթէ Արեւելքը յառաջգիւտելով այդ վիճակին պիտի համար լաւ է չյառաջգիւտէ , կենա՛ տեղը : Եթէ կրնա լուր իւրացնելով , վտանգաւորը անտեսել — տեսնելով հանդերձ — թո՛ղ օգտուի :

Յրանսայի մէջ պաշտօնէութիւն ու գործաւոր հիւսնալի դրութեան մէջ են բաղդատմամբ բազմաթիւ երկիրներու . սակայն դարձեալ դժգոհ են , Յրանսա երկու գլխաւոր երեսներ ունի . ա . գործատէրերու , բ . պաշտօնեաներու , գործաւորներու :

Ընդհանրապէս ամէնքը կ'աշխատին . այրը , կիւնը , երկսեռ զաւակները , ամբողջ ընտանիքը . շատերու գործատեղիները հեռու ըլլալով տունէն , ճաշարանները

կը ճաչեն, Զեռք թօթուելու տեղ կը համբուրուին մօտաւոր ազգականները:

Յրանսա իր զաւակներուն քրտինքը լաւ կը վարձատրէ:

Անօթի մարդ չկա. կառավարութիւնը շարաթական գոհացուցիչ գումար կը վճարէ բոլոր անգործներուն, միայն սրճարան երթալ արգելելով անոնց:

Ընդհանուր պատերազմի հաշմանդամներուն շատ դիւրութիւններ տրուած են. փոխադրական միջոցներ են. ձրի կամ կէս գին:

Բազմանդամ ընտանիքներու համար շոգեկառքի տոմսերուն վրա մասնաւոր զեղչ կ'ընեն: Յրանսա կը ջանա ամէն դիւրութիւն ընծայել իր փողովուրդին: Անգլիո, Պելճիքսոյի ու Յրանսայի միջև վիզայի դրութիւնը վերցած է. անցադիր ցուցնելով կրնան ճամբորդել մէկ երկրէն միւսը իբր նոյն երկրին շարունակութիւնը: Բարիդէն Լոնտոն շոգեկառքով կարելի է ճամբորդել: Շոգեկառքը Մանչի ծովուն Ֆրանսական եզերքը հասնելուն, մասնաւոր շոգեկառքի վրա կը զետեղուի որ ծովը անցնելով Անգլիական եզերքը մօտենալուն, շոգեկառքը կը կապէ Անգլիո երկաթուղիներուն. ճամբորդներու հանգստութեան համար մտածուած է այս: Օղեսնաւով ճամբորդութիւնն ալ քաջալերելու մեծ ջանքեր կան:

Դպրոցներու մէջ մինչև 13 տարեկան տղոց ու պատանիներու պարտաւորիչ կրթութիւն կուտան. արդիւնքը լաւ է, փողովուրդին մտային մակարդակը կը բարեփոխուի: Տղաքը Յր. Ազգին ամէնապուրջուրալի մասն են. երեք զաւակ ունեցող ընտանիքին կառավարութիւնը ամսական կը յատկացնէ. Հանրապետութեան նախագահը տասէ աւելի զաւակ ունեցողներուն կնքահայրը կ'ըլլա:

Եթէ քաղաքացիական պատերազմը Սպանիոյ մէջ

տեղի չ'ունենար, Յրանսայի մէջ պիտի սկսէր. դրացի երկրին ցաւազին օրինակով խրատուած չպիտի պատահի. որքան ալ երկու գլխաւոր դասակարգերու բաժնուած ըլլան, որքան ալ անազգ ու անդասակարգ մարդիկ դաւել ճգնին, Յրանսա պիտի չ'թոյլատրէ ինքզինքին եղբայրասպան ու հայրենակործան ազգ անխոհեմութիւնը:

Օտարներու հանդէպ քիչ հանդուրժող են. կաթիլը որ գաւաթը յորդեցուց, իտալացի ահաբեկիչներու երկու անընակ տուներ օդը հանելը եղաւ ուժանակով: Բոլոր թերթերը խիստ սողեր գրեցին օտարներու համար. կրնային ինքզինքնին զսպել ի յարգանս մէկ միլիոն անուանի ու անանուն օտար այցելուներու, որոնց համար Բարիզը 1937ի մեծ քառուղին եղաւ:

Լուվրի պարտէզին մէջ ու Թրինիթէ Եկեղեցւոյն առջև բազմաթիւ աղաւնիներ կան որոնք մարդոցմէ չեն վախնար ու կուգան ուսերու վրա թատիլ ու ափերէ կուտ ուտել. երբ մէջերնէն մարդ քայլ հաղիւ թէ մի քիչ կը քալին, անդին քաշուելու համար. մանուկներէն կը սիրուին որոնք չար չեն զանոնք անհանգստացնելու կամ քարկոծելու: Ճնճղուկներն անգամ աղաւնիներու օրինակէն քաջալերուելով կամ անոնց նախանձելով համարձակօրէն կը մօտենան մարդոց:

Երեք հատ կենդանաբանական մեծ պարտէզներ կան Բարիզի զանազան կողմերը. երկուքն այցելեցի. Jardin des Plantesը, որքան խնամով շտկուած էր. կենդանիներու տեղերը կարծես իրենց բնական վայրերը ըլլային. ձուկերու բաժինը նորութիւն էր ինձ համար: Գահիրէի մէջ չտեսած մի քանի կենդանիներ տեսա:

Անիէու արուարձանին մէջ շուներու համար գերեզմաննոց կը գտնուի. որոնց գերեզմաններուն վրա տապանաքարեր ալ կան:

Շատ foireներ կ'ըլլան Բարիդ ու շրջակայքը. անոնցմէ մէկուն մէջ յատկանշական մի խաղ կար. կողովներով փտտած լօլիկներ դրուած էին ու 12 քայլ հեռաւորութեամբ մի մարդ կեցած էր աղտոտ, լօլիկով թրջած հագուստով ու գլխարկով: Շատեր լօլիկ գնելով մարդը իբր թիրախ կը գործածէին իրենց հարուածներուն որուն տեսքը արգահատանք կ'ազդէր. գլխարկ տեսարան էր թէև զուարճացնելու համար շինուած. սակայն մարդկային հոգին կրնա տեսածէն բոլորովին տարբեր բան դալ: Տեսա որ մի քանի ֆրանքի համար այդ նուաստ գործը ընող մարդը միշտ խնդումերես էր. այնպիսի խնդում որ շատ քիչերը կրնան ըմբռնել. քովը գինիի շիշ կար յաճախ կը խմէր մոռնալու համար զինքը հարուածող, իրմով զուարճացող բազմութեան ծիծաղն ու հեգնանքը. կ'զգար իր գիրքին նուաստութիւնը: Այդ foireէն լաւ չտպաւորուեցաւ:

Հոկտեմբեր 10ի թաղական ընտրութիւններու առթիւ միթիւնկներու ներկա գտնուեցա, ճառախօսներ լսեցի: Ընկերվարական մի դաշտանդէսի, դաշտերու մեզմ' անդորրութեանը մէջ բեմբասացներ խօսելով բարձախօսի առջև, պարզեցին Ֆրանսայի ներքին ու արտաքին խնդիրները. պոռոտախօսութիւն չկար. խօսուածները լուրջ էին:

Հոն միջազգայնականին նուազուիլն ու երգուիլը առաջին անգամ լսեցի, բռունցքները բարձրացած վիճակով: Ընտրութիւններու նախօրեակին երկու կողմէ բռուն թռուցիկներ փակցուեցան պատերուն. ոչ մեկ առթիւ վիճաբանութիւն չտեսա:

Ֆրանսայի սիրտը հանդարտ է իր ռազմամթերքին վրա որը պատրաստած է սկսած զինադադարի յաջորդ օրէն: Զինուորականութիւնն ալ լաւ մարդուած է: Զինուորական ծառայութիւնը լրացնողները պարտաւոր են ամէն տարի 15 օր երթալ զօրանոց ու վարժու-

թիւններ կատարել, չմոռնալու համար սորվածներն «Մատինո» գիծը կարելի է կոչել Հրեղէն Սահման, որ երկրին գլխաւոր ապահովութիւնն է:

Ազգային պաշտպանութեան վրա վստահ միլիոնաւոր ֆրանսացիներ դաշտերը կը ցանեն ու կը հնձեն, վաճառականները կ'աշխատին, բարեկեցիկները օդափոխութեան կ'երթան Ֆրանսայի գեղեցիկ ծովափունքները, ուր դպրոցական տղաքը կը ցատկոտեն ջուրին մէջ և աղուոր աղջիկներն ու մանչերը կը սիրաբանեն աւազին վրա:

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն

Բարիդի մէջ ալ շատ հոյ միութիւններ կան, ինչպէս ամէն երկիրներ, բացի կազմակերպութիւններէն, 30—40 հազար հոգինոց գաղութներ ունինք, որոնց մէջ այնքան միութիւններ կան, որոնք կրնան մեկ միլիոն բնակչութեան ալ բաւել: Ամէն կողմ միութիւններու համաճարակ, այս ճամբով ամէն անհատ միութիւն պիտի դառնա: Ոմանց նպատակը նոյնն է. թէ որ միանան ճիշդերու վասնում տեղի չունենար ու ժողովուրդն ալ կ'ազատուի խնձորենիի նման թափահարութիւնէ:

Բարիզահայերուն մեծ մասը կը բնակին գիւղ կոչուած արուարձաններու մէջ որոնք կը գտնուին Բարիդի շուրջը. Անիէն, Գօլթօպ, Ալֆօրվիլ ևն. ուր աւելի դիւրին է ապրուստը:

Աշխատութեամբ ու խնայողութեամբ, ինչպէս կը սիրեն իրենք ըսել «Չուր խմելով» սեփական տուներ շինած են չրջապատուած ծաղկանոցով ու բանջարանոցով: Մարսէյլի Հայերն ալ քաղաքէն դուրս սիրուն տուններ շինած են:

Առիթը ունեցա տասնեակ ընտանիքներու տուները գտնուել:

Պղտիկներէն երբ անուննին հարցուցի անխտիր բոլորը ֆրանսերէնը ըսին:

Քիչ յետո իրարու հետ գաղիերէն խօսիլնին լսելով, հոգիիս քառուղիներէն մտածումներ անցան...

Պուպրիկանման, կայտառ ու հոգեառու ժպիտով մանուկները դիտելով կը ցաւէի որ ապագային Հայութեան համար կորսուելով Ֆր. Ազգին ազնուացման պիտի ծառայեն: Տարիներ առաջ մի ուսուցչուհիի զաւակը ըսաւ թէ մեր փոքրիկները աւելի աշխոյժ ու գեղադէմ կ'ըլլային երթալով...

Նոր սերունդը, որ այսօր 15 տարեկան է, 5—10 տարիէն Ամերիկահայ երիտասարդութեան պէս պիտի ըլլա ու տարէցները պիտի ստիպուին հայերէն բովանդակութեամբ ֆրանսերէն շարաթաթերթեր լոյս ընծայելու, որ տղաքը չմոռնան Ազգը ու ինքզինքնին շուրանան:

Տղոց մեծ մասը պետական ձրի դպրոցները կը յաճախեն:

Գաղթական նկատուողներն անգամ երբ երկու զաւակէ աւելի ունենան կառավարութենէն նպաստ կ'ստանան:

Մի անգրեկիչ ներկայացուցին ըսելով թէ «ասոր Սուրիա դրկելու է զի «գարնե-կարե» ի մարդ է». «եթէ հոնտեղիները հոս բերենք որ կրթուին, աւելի լաւ չըլլար միթէ» հարցուցի: Իր կեանքէն դրուագներ պատմեց. ազնիւ խօսք առի իրմէ որ այլեւս հայու վրա ձեռք պիտի չբարձրացնէ:

Ճանչցա մեկը որ մի դիւտ հնարած է. առանց գիւտը յայտնելու փորձը կատարած է յաջող կերպով: Պատերազմի ատեն գործածելի հակակազ է, մարեցնելու և արթնցնելու յատկութիւններ ունեցող. չորս հոգիներ այս մասին լուր ունին, մին մեր քարիւղի թագաւորն է:

Բէռ-Լաչէզ այցելեցինք Գրիգորի հետ. պահապանէն յատակագիծն ու տեղեկութիւններ ստանալէ ետք,

հոչակաւոր ու համեստ գերեզմաններու խաղաղ, երգող ու թովիչ լուսթեան մէջէն յառաջանալով փնտոեցինք Անդրանիկի գերեզմանը: Բաւական յողմելէ ետք դիպուածով փայտէ խաչին վրայէն ծաղկեպսակը մի քիչ մէկդի ընելով գտանք ու կարգացինք մաշած գրերով «Անդրանիկ» ու «1927» միայն: Մէկ ժամ մնալով հողակոյտին առջև լուսանկարուեցանք: Պարտականութիւն կատարածի գոհունակութեամբ մեկնեցանք, իր հոգեկան մեծութեամբը զարմացնող այս ազատագրական շրջանի զինուորին գերեզմանէն: Սէն Տընիի Մայր եկեղեցին ալ այցելեցինք Լեւոն Զ.ի գերեզմանը տեսնելու: Մեռած է 1393 նոյեմբեր 29ին մեր վերջին թագաւորը...:

Վ. Տէրեանի մասին դասախօսութիւն կար սեպտ. 10ին. փափաքեցա ներկա գտնուիլ: Բարիդէն մի բարեկամի հետ, սրահ Վօլթէր սկսանք փնտռել. ո՛չ փողոցի անուն, ո՛չ թիւ, ո՛չ ալ թաղ ծանուցուած էր:

Չատ զատ չորս ոստիկաններու հարցուցինք. անօգուտ:

Մէկուկէս ժամ փնտռելէ յուսահատած ոստիկանատուն դիմեցինք, թերեւս ճիշդ տեղեկութիւն ստանալու համար. երբ իմացան մեր խնդրանքը, յայանեցին որ մօտաւորապէս 10 հոգիներ եւս մեզմէ առաջ հոն եկած էին նոյն սրահը փնտռելով ու հարցուցին թէ ի՞նչ կա, քաղաքական միթի՞նկ, Գրական երեկոյթ, պատասխանեցինք զիրենք հանգստացնելով:

Երբ ոստիկանատունէն ալ չկրցան մեզի գոհացնել, բարեկամս դիտել տուաւ որ ծանուցանող թերթը մի լուացողականի արժանի էր. բաժնեցի իր դիտողութիւնը:

Փրանսահայ բարեկեցիկ ու համեստ տուներուն խօսակցութեան նիւթերուն մէկ երրորդը ամուսնութեան ու սիրային խնդիրներու վերաբերեալ է:

Երիտասարդներուն ֆրանսուհիներու հետ ամուս-

նութիւնը լուրջ համեմատութեան հասած է զանազան պատճառներով:

Եթէ մէկը մտածէ ամուսնանալու մասին Բարիդ, չկրնար ամուսնանալ, եթէ չխորհի կ'ամուսնանալ: Մէկ մասը գաղթականի վիճակէն ազատիլ կը կարծէ ֆրանսուհիի հետ ամուսնանալով. պատահած է որ մի ֆրանսուհիի հայ ամուսինը երբ արտաքսման հրաման ստացած է իբր օտարական, կինը ոստիկանատուն երթալով բողոքած ու վիճած է և հրամանը չեղեալ նկատուած:

Հայաստան մեկնող վերջին կարաւանին մաս կազմած է մի Բարիդուհի եւս իր հայ ամուսնին հետ: Ասոնց առընթեր պատահած է որ, ամուսնութենէն յետո ֆրանսուհին անարգած է հայ ամուսնին Ազգութիւնը ու խզում առաջ եկած:

Մի քանի ծոյլ տիպեր ալ սրճարանները ժամանակ անցնելով, իրենց ֆրանսացի կնոջ քրտինքովը կ'ապրին:

Մի հայ տան մէջ այս խնդիրը արծարծեցին 8-10 հոգիներ:

Մէկը այսպէս արտայայտուեցաւ. «Մեր երիտասարդները գիտեն որ հայ աղջիկները միւսերէն լաւ են սակայն 30% ը ֆրանսուհի կ'ընտրէ իբր կեանքի ընկերուհի»:

Երբ մէկուն հարցուի իր օտար ամուսնութիւն կնքելուն պատճառը, կը պատասխանէ. «մօրեղբայրս ֆր. առած էր, իր կնոջ քուղինը ներկայացուց, հաւնեցա սաի». մի ուրիշը Քարեկամս ֆր. առած էր, կնոջը բարեկամուհին ներկայացուց, համակրելի գտա ու ամուսնացա հետը». երրորդը «գործարանը մօրս հետ ու ամուսնացա հետը». մայրս բնաւորութիւնը հաւմիտսին կ'աշխատին եղեր, մայրս բնաւորութիւնը հաւնեք է. հետը ամուսնացա» ու ասոնց նման պատճառներ. Մեր աղջիկները 5% համեմատութեամբ օտար-

ներու հետ կ'ամուսնանան. գիտեն որ հայ տղաքը լաւ են բայց օտարուհիները նախընտրելին պախարակելի է»։ Մի ամուրի միջամտեց ըսելով. «Շատ ալ մեր տղաքը պախարակելի չեն, զի հայ աղջիկները գիրք (situation) կը փնտռեն. նախ կը հարցնեն իր դրամին որ թուանշանին հաւասարիլը. յետո կօշկակար, խանութպան, գործաւոր չեն հաւնիր, կ'ուզեն մեծ պաշտօնեա, բժիշկ, փաստաբան, ճարտարագետ. մինչ բարիգուհիին համար կարեւոր չէ գիրքը միայն լաւ նկարագիր ունենա գործաւորն անգամ Տիեզերքը կ'արժէ իրեն համար»։

Այս խօսքերուն վրա հոն գանուող կիները արագօրէն աչքով խորհրդակցեցան ու մէկը ըսաւ. «Գո՛ւք, կ'ուզէք որ հայ աղջիկը ամուսնութենէն ետքն իսկ ֆրանսացի կնոջ նման աշխատանքի, գործի երթա ու դրամ վաստակի. մինչ մեր աղջիկները չեն փափաքիր ամուսնութենէն յետո աշխատիլ դուրսը. ասիկա ձեզի աւելի նպաստաւոր է եթէ լաւ մտածէք այդ մասին» ու սրտին խորէն հառաչ արձակեց, դիտմամբ զսպելով խօսքեր որ կ'ուզէր ըսել։

Երբ կ'իմանային թէ Եգիպտոսի մէջ կիները ընդհանրապէս չեն աշխատիր, ու քիչ է համեմատութիւնը աշխատողներու կ'ըսէին ժպտելով «մեզի Եգիպտոս տարէք»։ Վէճը կ'ոգեւորէր, կը մտածէի որ հայուհիներուն ձայնը Աշխարհի լաւագոյն ձայներէն է. երկու կողմերը իրարու քննադատելէ ետք կը ժպտէին, սակայն կիներու ժպտը, այրերէն աւելի կը տեւէր, ատիկա ստոյգ յաղթանակ տանողի ժպտ էր։ Կինը կ'ըսէր «էրիկ մարդիկդ... սանկ էք», ամուրին կը պատասխանէր «չնորհակալ եմ անոնց կողմէ» ու ընդդիմադիրներու աչքերը խոյս կուտային իրարմէ. առ հասարակ պաշտպանութիւնը հաւասար էր յարձակման։

Մի պառաւ միջամտեց. «զաւակներս, իրարու մի'նետէք յանցանքը. ամէնքդ ձեր բաժինը խոստովանե-

ցէք ու դարմանը խորհեցէք» կը խօսէր այնպիսի մեղմ, անոյշ ու դաշն ձայնով որ կ'ուռնենան հայ պառաւները միայն։

Երբ երկու կողմերը ԳիՏԵՆ իրարու լաւութիւնը, այս վճառգաւոր խնդրին առաջին առնել Ազգային պարթականութիւն սեպուելու է։

Հայ Բարիգը ինքզինք կը համարէ Արտասահմանի մտաւորական կեդրոնը այդ պատճառով փափաքեցա մի կարգ անուանի մեծերու հետ տեսակցիլ։

Սակայն Գահիրէի, Մերձ. Արեւելքի ու Ամերիկայի մէջ ալ կան նոյնքան որակաւոր հայեր որքան Բարիգ։

Այցելածներուս — անուաներ տալ չեմ ուզեր — հետեւեալ կերպով կը ներկայանայի.

«Յուշահանգէսի առիթով Եգիպտոսէն եկած եմ. ձեզի ալ այցելել փափաքեցա»։

Ոմանք գովելի կը գտնէին ընթացքս, ուրիշներ կը մտածէին թէ այս այցելութենէն ի՞նչ բան կ'ստանանք ու աչքերնին ընթացքիս վրա շատ խուզարկու բացած էին։ Երբ հայկական հաստատութիւններու հասցէները կը հարցնէի, միայն իրենց շրջանակիւնները կուտային, զանց ընելով միւսերը։

Նկատեցի որ «ղեկավարները» գիտեն դասական քսան ժպիտները. մեղրալիէն մինչև ակուաները ցուցնող ազամանդեղէնը։

Կը խօսէին շատերը խաղաղ, հովանաւորող շեշտադրութեամբ, որ յատուկ է շատ ապրած ու բարձր շրջանակներու մէջ գիրք ունեցողներու։ Գէմքերու հանդարտութեան կը միանար աչքերու արթնութիւն։

Իրենց խօսքերուն իւրաքանչիւրը արտայայտութեան ու ժպտի բոլոր մանրամասնութիւններով կը գիտէի. եթէ արտայայտուած զգացումները կեղծ էին, ուրեմն կեղծիքը կատարեալ էր։

Ոմանք կ'ըսէին «Եթէ կարելի՛ ըլլա կը համերաշ-

խինք. մասնաւորապէս կ'երկնցնէին կարեւի բառը.

Ուրիշներ կ'ըսէին «Անոնք են պատասխանատուն այս վիճակին» ժպտելով այնպիսի արտայայտութեամբ, որ կարեւի էր թարգմանել «իրաւունք ունիք չհաւատալու մեր ըսածին»:

* * *

Կրկնումի անպատեհութեամբ խակ պէտք է դարձեալ ըսել. Հայե՛ր, ինչե՛ր կ'ընենք. ո՞վ իրարու կուրծքին ձեռք բարձրացնել կուտաւ, ամէնքս նոյն արիւնը ունինք, նոյն անունը կը կրենք, նոյն նպատակները կը հետապնդենք տարբեր ճամբաներով: Հակառակորդին տկարանալովը, յաղթականն ալ կը տկարանա քանի որ նոյն Ազգէն է: Հայը՝ հայուն հետ կոռուի կը նշանակէ ինքզինքին հետ կոռուի. ո՞վ կրնա այդպէս վարուիլ, ո՞վ կ'ուզէ ինքնիր հետ կոռուիլ, միայն խենդը: Բազմազան կողմերէ տարագրուած, ամէնքս ալ արիւնած ու տանջուած զաւակները Հայաստանին պէտք չէ՛ կոռուինք. դեռ քսան տարի առաջ մահուան դատապարտուած ժողովուրդ էինք ու նահատակուող մեր կէսը գերեզման չունեցաւ:

Հայութեան համար իր պատմութեան ընթացքին, երբեք մահացու չերեցաւ ունէ՛ պատուհաս քան 1915ի եղեռնը. այդ դժբախտութեան դիմագրաւելու պատրաստ չըլլալով ժողովուրդը, չխնայուեցաւ ո՛չ հասակ, ո՛չ սեռ, ո՛չ տարիք, ո՛չ մէկ սրբութիւն. մենք չենք մոռնար:

Մե՛ղք այս Ազգին, որուն նահատակներուն արիւնը չյաջողիր միացնելու ապրողներուն սրտերն ու մտածումները, ինչ ալ ըլլան իրենց հատուածական հակումները. «Ղեկավարնե՛ր», այս տարաբախտ ժողովուրդին իր արդար ներքին խաղաղութիւնը տուէ՛ք որ ատկէ ապահովուած մտածէ արտաքին ապահովութեանը, ինքզինքին ու հայրենիքին:

Ինչ ինչ սխալներ դործուեցան. ներեցէք իրարու առանց յիշելու և արծարծելու:

Բաներ կան, որոնց համար կրնանք քովէ քով դալ ու միահամուռ ջանքերով աշխատիլ, փոխանակ վերջին կատաղութեամբ իրարու տկարացնել ջանալու. դառն իրողութիւններ, որոնք տխուր բախտն ունին տեւելու. եթէ հոգիով հայ ենք պէտք չէ պատահին այս խառնակչութիւնները. եթէ զգաք ձեր մէջ մէկ կաթիլ Արմենական արիւնի շրջագայիլը կը ձգէք վէճերը: Երկու կողմը խելացի պարոններ կան, սակայն կը գործածեն իրենց հմտութիւնը զիրար չէզոքացնելու:

Իւրաքանչիւրը հակառակորդ կողմին նայելով կը ճանչնա մէկ եղբայր, մէկ բարեկամ, մէկ ազգակառն. իրարու ճգմելով չէ որ մեծ պիտի ըլլանք:

Կորուստ կորուստի՞, տանջանք տանջանքի՞ պէտք է յաջորդեն որ միանանք. «մեծե՛ր», վէճի բոլոր զէնքերը վար դրէք ու սկսեցէք աւելի անչափանդուութեամբ աշխատիլ այս Ազգին, ձեր Ազգին, վիճակով:

Խօսքով Աշխարհ կործանողները մէկդի. մի քիչ համեստութիւն ու ինքնսաճանաչութիւն աւելորդ առաքինութիւններ պիտի չըլլային. երբ դպրոցներու, եկեղեցիներու շուրջ շատերուն ստամոքսի հարցը կարգադրուի շատ վէճեր կը դադրին ինքնին:

«Ղեկավարնե՛ր», դուք մէկ քանի տարիէն պիտի անցնիք, սակայն Ազգը վաղը, միւս օր ու միշտ պիտի ապրի. անցէ՛ք ձեր խղճմտանքի հայելիին առջև ու առանց երբեք ինքզինքնուղ կողմնակցութիւն ընելու դատեցէք անձերնիդ. շատե՛ր այս փորձէն դատապարտեալ դուրս պիտի դան. խղճմտանքի հայելին անկեղծ խորհրդասու պիտի ըլլա բոլոր անոնց, որոնք կորովիօրէն որոշած են Արմէնները մէկ սիրտ, մէկ հոգի դարձնել:

ՕՏՍՐՆԵՐԷՆ ԲԱՆ ՉՅՈՒՍԱՆՔ. միամտօրէն չկաս-

կածելով իրագործելիութեանը վրա փայլուն խոստումներու, ջարդ ու փշուր մարմիններով ու սրտերով երկար ատեն յուսացինք. մեր պատմութեան առատ փորձառութեան գանձարանէն օգտուինք:

Մեր ուղղութիւնը Հայրենիքին հանդէպ պէտք է միակերպուի. Արտասահմանը պէտք է ներդաշնակուի Անոր կացութեան ու պահանջներուն. անոնք որ դեռ պիտի ուշանան իրենց ուժերը միացնելէ այս ճիգերուն, պատճառ պիտի ըլլան նպատակին լիուրի չյաջողելուն. զժուար է կտրուելիք ճամբան լրացնել, իւրաքանչիւրը գլուխը տարբեր կողմ դարձուցած:

Հայե՛ր, թո՛ղ ալ դադրին ձեր մէջ շահախնդրութեան ու փառքին հեւքը. հայ հոգիներու կամարները թող թնդան սէր-միաբանութեամբ որ մոգական զաւազանի կը վերածէ Ազգը ու մենք կ'ունենանք մեր փափաքածը:

Վերստին երիտասարդացնենք Արմէնական ցեղը. տանք հայութեան իր նախկին առոյգութիւնը ու այն ատեն յուսահատ ողբալու տեղ, յուսալից կը ժպտինք:

Կորսուած ժամանակը բաւական է. այսօրուընէ որոշենք քալել այդ ճամբէն:

Հայութեան մեծութեան համար ձեռք ձեռքի անկեղծ ու անշահախնդիր աշխատինք թէ ոչ Ազգը կը մնա նոյն դրութեան ու աւելի վատթար վիճակի մէջ դարեր շարունակ. ո՛վ որ կը փափաքի հայութեան վերելքը պէտք է բարեացակամօրէն լծուի օգտակար պարտականութեան. բոլոր ջանքերը դէպի ուժերու համախմբում ու ո՛չ թէ ցրուում:

Եղբայրսիրութիւնը թող լուսաւորէ բոլոր բարի կամքով հայերու վերածնած հոգին ու փոխանակ մէկ կողմը միւսին դեմ երթալու, թող դէպի միւսը երթա. միաբանելու փափաքին ետե կենալու է, միաբանելու ԿԱՄՔԸ զօրաւոր ու հաստատուն:

Ձոյգ ձեռքերնիդ մեկնեցէք իրարու ու շղթայաւորուած կամքերով քալեցէք այս օտար կեանքի բոլոր ճամբաներէն:

Հայե՛ր, այս մեր կեանքը 60--80 տարի է. զայն վիճելու չվատնենք, այլ օրօրոցէն գերեզման մէկտե՛ղ ըլլանք, մէկտե՛ղ գործենք ու թող բոլոր ազնիւ հոգիները ձուլուին հայրենիքի յառաջգիւմութեան ու փառքի ճամբուն:

4000 տարուան ճիգի, տոկունութեան ու առողջութեան արդիւնք է մեր տեւելը. «Ես»երը վանեցէք ձեր մէջէն. ձեր փառասիրութիւնը թող ըլլա ծառայել նոյնիսկ առանց փոխարինութեան. ինքզինքնիդ գերազանցեցէք, անանձնական եղէք, ամէն ոք թող իր մտային ու հոգեկան կարողութեան համեմատ պարտականութիւնը կատարէ. մեր Ազգը բարձրացնելու միակ միջոցը այս գիտակցութենէն կախում ունի ու այսպէսով Հայութիւնը եղեռնէն յետո կրնա աօնել Յարութիւններու ամենագեղեցիկը:

Հայե՛ր, միացէ՛ք ու իրար սիրեցէք. ա՛յս է հազարաւոր հայերու հոգիէն բխող աղալակը. Նահատակներու կողմէն դրկուող ՀՐԱՄԱՆԸ. բոլոր անցեալ դարերու մեծ ու անուանի նախահայրերու ՍՐԲԱԶԱՆ ՓԱՓԱՔՆ ՈՒ ԿԱՄՔԸ:

Յանո՛ւն ձեր սիրելի մայրերուն, յանո՛ւն ձեր սիրտուն զուակներուն, յանո՛ւն մեր Անցեալին, յանո՛ւն մեր ներկայի ոչ բաղձալի վիճակին, յանո՛ւն մօտաւոր ապագայի ու հեռաւոր ապագաներու պայծառութեան, յանո՛ւն Աստուծոյ միացէ՛ք Ազգային գերագոյն նպատակներուն համար ու գաղթաշխարհի մէջ խաղաղութիւն թող ըլլա:

Հայե՛ր, ինքզինքնիդ մի՞ յուսահատեցնէք Հայրենիքին տխուր անցքերուն պատճառով. հայրենասիրութեան նաև ակտի ու նախանձի հետեւանքով զոհեր

եղան. հրապարակները ելլենք փոշի՞ ցանենք գլուխնուս: Արիութիւնն Հայեր, քաջ եղէ՛ք, սրտերը բա՛րձր, տրամադրութիւնները վե՛ր, կամքերը զօրաւո՛ր, նայուածքները ապագայի՛ն. մի՛ յուսահատիք, հոգ մի՛ ընէք, ա՛յս ալ կ'անցնի. Մի՛ խորհիք մէկ վայրկեան անգամ որ թշնամիներ կրնան մեր գոյութեան վերջ տալ. Ի՛նչ Ա. Ա. ՊԱՏԱՀԻ ՀԱՅՍԱՍՏԱՆ ՊԻՏԻ ԶԿՈՐՄՈՒԻ ԵՐԲԵ՛Ք:

Արտասահմանի վիճակը տանելի է այսօր, սակայն ժամանակի ընթացքին դժուար կացութիւններ պիտի պատահին. անոնք որ վտանգի մասին լուսաբանուած չեն գէշ կ'ազատին. գաղութահայութիւնը դանդաղօրէն գրեթէ անզգալիօրէն ընկղմող նաւ է:

Հայրենասիրութիւնը Ազգը շողօքօրդելուն մէջ չկայանար. եթէ ամէն բարի զօրութիւն շարժենք, եթէ գուժ ու կամք ունեցող մարդիկ գտնուին կարելի է 25-50 տարի հայութիւնը կենդանի պահել Արտասահմանի մէջ. Անկէ ետք հսկայաքայլ ձուլում կամ հալածական հրեայի վիճակ:

Բոլոր ուշադրութիւնները, բոլոր ճիգերն ու կորովները դէպի Հայաստան, զի հո՛ն է մեր կեդրոնը, մեր խարիսխը, մեր ապագան. ամէն շարժում հոնկէ միայն կրնա սկսիլ, կրնա մեկնիլ դէպի մեծութիւն, երջանկութիւն ու բարգաւաճում:

Արտասահմանի մէջ հայութիւնը հայ պահել. լաւ նշանաբան. Մինչև ե՛րբ, մինչև ո՛ւր, անկէ յետո՞. Դժոխք ալ ըլլա, ցամաք հասց ալ ուտենք, դէպի՛ մեր երկիրը, դէպի՛ հայրենիքը հայութեան. Հայրենիքին բազմաթիւ ուխտաւորները կ'սպառնան հարուածային ներգաղթի. ամբողջ գաղութահայութիւնը հոն պիտի չերթա, մնացողներ պիտի ըլլան, որոնք լաւ կ'ընեն չբազմանալով. ամէն ընտանիքի 3 զաւակ բաւական է. արտասահմանի մէջ աճելով Ազգը չի շատնար, մեր հոգերը կը շատնան. Պաղութներու մէջ օրօրոցն ու

դադաղը համընթաց ըլլան, իսկ հայրենիքին մէջ օրօրօցին յաղթանակը դադաղին վրա թող մե՛ծ ըլլա:

Մեծահարուստի կրնե՛ր, զաւակնե՛ր, մղեցէք ձեր ամուսիններն ու հայրերը հո՛ն տուներ շինելու. գիտցէք որ չորս կողմէն վրանիդ թշուառ բազմութիւններու օրհնութիւնը կը բերէք:

Մայր-Արաքսին կը կանչէ իր վտարանդի ու տարագիր որդիները Եփրատի, Դանուբի, Աէնի, Միսիսիփիլի, Նեղոսի, Գանգէսի ափերէն ու բոլոր օտարութեան ճամբաներէն վերադառնալու հայրենիք, իրենց գութանին ու արօրին ժանգը նորէն սրբելու:

Հայրենիք չինէ՛ տուներդ ու զաւակներդ ընդունէ. մի՛ սակարկեր միութիւններու հետ որ բնակարան չինեն. կարելիիդ հետ անկարելիդ ըրէ բա՛ց սահմաններդ ու ակնկառոյց սպասող ժողովուրդը իւրացուր. ոչ ոք Արաքսը պիտի չանցնի այլեւս. Օտարութեան հորիզոնն ու երկիրքը կ'ամպոտին տակաւ. ի՛նչ փոյթ թող քու երկիրքդ Արեւափայլ ըլլա յաւիտեանն ու ամպ չտեսնես:

Դո՛ւն մերինն ես. մենք ալ քուկդ. Մայր-Հայրենիք մեր սիրտն ես. կանչէ՛ զաւակներդ Աշխարհի բոլոր քաղաքներէն ու գիւղերէն, լեռներէն ու դաշտերէն, գործարաններէն ու փողոցներէն:

Ասպարէզը 20րդ դարու Հայ Մովսէսին է, որ օտարութեան հորիզոններէն Արի Արանց զաւակները առաջնորդէ դէպի երկիրն Արմենիո: Այս ուղեգծէն նահանջ չկա, վարանում չկա. գործի՛ Հայրենիքին ախոյեանները, բարի կամքերու զօրաշարժը յայտարարուած է:

* * *

Շատ գաղութներու մէջ հանդիպեցա երիտասարդներու, որոնք կը տառապին իրենց դասխարազուրկեան, ուսումին և գործին անհամապատասխանութենէն:

Աշխատանքնին բոլորովին ներհակ է անկէ զոր կ'ուզէին ընտրել:

Պէտք է հասկնալ իրենց տխրութիւնն ու դաղտնի մեղամաղձոտութիւնը և այն ներքին հպարտութիւնը որ իրենց ծնիլ կուտա զիրենք չարժողներու առաջ...:

Ոմանք դպրոցներէ կիսաւարտ ելան հացի համար որ իրենց ծնողաց օգնեն. ուրիշներ բարձրագոյն վարժարաններ աւարտեցին, սակայն անտեսական տաճնապէն ստիպուեցան պզտիկ, անյարմար ու քիչ վարձատրող գործերու մտնելու. ասիկա բարձրէն անկուճ եղաւ իրենց: Ուսումէն արմատախիլ պատանիները ու վկայական ստացող երիտասարդները ընդվզեցան. դեռ չեն ընկճուած զի վստահութիւն ունին իրենց արժանաւորութեան ու գիտեն թէ անգլխօրէն անիրաւուեցան ճակատագրէն:

Այս աղոց հոգիներուն մէջ վիրաւորուած երազներ, անկատար ճիգեր, մանգաղուած առաքինութիւններ կան. ոմանք ընկղմած նաւեր են. կեանքը բոլոր իր ակուաներով վրանին յարձակած է: Ի՞նչ խորհուրդներ կան անոնց մտքին ծալքերուն մէջ. ամէն մէկը չյայտնուած գաղտնիքներ են ու խանութը, գործը իրենց գոյութեան սահմանն է:

Կան ծնողներ որոնք կը տրտնջան անգործ կամ քիչ շահող զաւակներէն թէ ափերով զրամ են վատնած ուսումի համար: Այդպիսի ծնողք մեծ սխալ կը գործեն. աղոց տառապանքը աւելի կը ծանրացնեն. ուսումը միշտ օգտակար է:

Բնական պայմաններու մէջ Անոնց կեանքի ընթացքը տարբեր պէտք էր ըլլար. իրենց նկարագրէն անփոխարինելի մասեր կորսուեցան հոգեկան պայքարներէ ետք ու կեանքին դիմադրել ուզեցին: Ոմանց հոգին ալեկոծ ծով է, ուրիշներունը մշտաբորբոք հրաբուխ, Տղա՛ք, որոնք կոչուած էին իրենց գերազանց

յատկութիւններով կարեւոր դեր կատարել Ազգին մէջ, կորսուած են նիւթական հոգերու պատճառով ու այս սրտաբեկող երեւոյթ է:

Ամէն կողմ քանիներ տրտուշք ունին. որո՞ւ պատմեն իրենց վշտերը, որոնք արձագանգ չեն գտներ կեանքի իրականութեան մէջ, բայց չեն մոռցուիր լսող եղբայրական հոգիներէն:

Փլող Աշխարհներ կան անոնց մէջ. պարտուածներ են իրենց փափաքին մեջ, սակայն չենք կրնար մերժել այս կորովի աղոց յարգանքը, զոր պարտաւոր ենք բոլոր աշխիւ նպատակի պարտեալներուն:

Նիւթականի պակասը, ապրուստի հոգը, խանգարած է շատ տաղանդներ ու վիժեցուցած բազում ճիգեր: Անգործութիւն... այդ է պատճառը որքան փճացած կեանքերու, որքան խորտակուած ապագաներու: Քանին՝ իրենց մէջ խեղդած են ամէն թռիչք ու երազ. օժտուած տղաք, հէ՛ք բարեկամներ որքան տառապեցան ու կը տառապին արդեօք. կ'զգամ իրենց հոգիներուն աղաղակը: Սակայն քիչեր յաջողած են կեանքի պայքարը է նպատտ իրենց դարձնել, արիօրէն կրելով զրկանքներ ու ցատկելէն արգելքներու վրայէն կրցած են քաջաբար բարձրացնել ճակատնին. պայքարի ու տառապանքի մէջ մարդուած, հոգեկան ու մարմնական ուժ ունին մաքառելու և յաղթելու:

Սկսած իրենց պատանութենէն շատ ուժ են վատնած կեանքի պայքարին, որուն մարդոց մեծամասնութիւնը չվատնէր կեանքին ընթացքին:

Անոնք չեն անգիտանար որ աշխատութեան ամենէն ուժեղ մեքենան Աշխատանքն է: Իրենց մարմինները շինուած են գործի ու պայքարի համար, ինչպէս 20րդ դարու Ա. յիսնամեակի բոլոր աղաքը. օրէ օր փորձառու են դարձեր, տարուէ տարի՝ դառնալու տեղ, Ունին փորձառութեան հասունութիւնը:

Կեանքի համար լաւ զինուած են այդ կեանքի վերաւորեալները. անոնց դէմքն ու ժեսթերը, իրենց գործերուն համապատասխան չեն սակայն այդ «կախարդուած իշխանները» անթափանցելի ժպիտով՝ կ'աշխատին ու լուռ համբերութեամբ կը յուսան վերադարձի արշալոյսին ճառագայթումին իրենց հողիներուն մէջ, Անոնց դէմքերը լուրջ են ու աչքերնին այնքա՛ն բարի որ հիացում կ'ազդէ. ուժ ու թափ ունի իրենց հողին, արիութիւն ու վստահութիւն ունին և հաւատքով կը նային ապագային:

Անոգուտ կեանքեր չեն այս տղաքը. ինքնազարգացումը յոյսի գորութիւն հաւաքած է որ իւրաքանչիւրը մի ուժ կը դարձնէ. պիտանի ըլլալ կը տենջան ու պաշտելի խանդավառումով կը հետապնդեն իրենց ազնիւ երազը: Անոնք ուժեր են, որոնց բարերար կարողութիւնը պիտի տարածուի իրենց շուրջը:

Ո՛վ կէս ճամբան կեցած, յուսալքուած երիտասարդներ, աղքատութիւնը, անյարմար գործը արգելք չեն ձեզի. ձեր սրտերը հարուստ են, ձեր հողիները գեղեցիկ, ձեր ճիգերով բացուած ճամբէն քալեցէք լուսաւորելով զայն անչէջ ճառագայթներով. ու ձեր ներքին գեղեցկութեան շնորհը պիտի առինքնէ բոլորը և լուսաւորէ անկանոն դէմքերը:

Գո՛ւք որակներ էք, զի համալսարան չաւարտեցիք ոչնչութիւններ պիտի չմնաք:

Տղա՛ք, ինչ փոյթ թէ ձեր փափաքին չհասաք, դուք արդի հայ երիտասարդութեան վէմն էք, որուն վրա պէտք է կառուցուի մեր ապագան. աշխատանքի ու վերելքի ճամբան ձեր առջև բացուած է:

Կը լսէինք թէ Բարիզահայ երիտասարդութիւնը մութութեան ճամբաներուն վրա է. իրենց միջավայրին հետ բաղդատմամբ լաւ գտա զիրենք. Մեր խօսակցութիւններուն եզրակացութիւնը այն եղաւ որ բոլորին միտքը

երիտասարդները Ազգային միօրինակ ուղղութեան նուիրել ու մեր ճիգերն ու կորոյնները շատ աւելի օգտակար գործերու յատկացնել քան քէներու և վէճերու:

Քոյոր գաղութներու երիտասարդները այսպէս կը մտածեն ու կը շարժին տակաւ առ տակաւ. Անոնք հայութեան այսօրուան ու վաղուան յոյսերն են, լեցուն յոյսերը, որոնք իրենց սեփական ուղեգովը կը մտածեն, աւանց ազդուելու մեծերէն: Զերմ հայրենասէր ու անձնական շահերէ հեռու գերազնիւ խանդավառութեամբ վճռած են և իրարու խոստացած միաբան ու միակամ ըլլալ:

Ներկա երիտասարդութիւնը հայութեան լաւագոյն ժամանակներու երիտասարդութեանց համարժէք է:

Գիտեն որ երբ միաբան է Հայը, արտաքին խոչընդոտներէն շատեր ինքնին կ'անհետին: Անաստան հաւատք ունին Հայրենիքին հանդէպ, կը ջանան զայն աւելի գորաւոր դարձնել ու ժամանակաւոր ամպերը յաւիտենական չեն սեպեր:

Հայրենիքին ղուարթութիւնը իրենց արտմութիւնները կը վանէ. Անոր յաջողութիւնը կը ցրուէ իրենց մտմտուքը. որո՞ւն բերկրանքք աւելի չի շատնար Անոր ուրախութեամբը. ո՞ր կնճռոտած ճակատը չ'ուղղուի Անոր ժպիտովը. որո՞ւն հակառակութիւնը դէմ կը կենա Անոր ցաւին:

Հրճուէ՛ Հայ ժողովուրդ, երիտասարդութիւնդ իրարու հանդէպ յարգանքով է խմորուած. կը սիրէ իրեն տարեկից հայը ու եղբայր միայն կը տեսնէ անոր մէջ. ո՞չ մէկ ատելութիւն սերմանողի գիրը, ճառը, կամ խօսքը իր հողոյն վրա չազդեր. մտիկ կ'ընէ, կը կարգու բայց չհետեւիր: Իրենց շուրջ անցած դարձածին համար աչքեր ունին. ճնշուած զժգոնութեան շարժում կա իրենց մէջ, որ գեռ ներկայիս գրեթէ աննշմարելի է սակայն կը մեծնայ: Անոնք արժիւններ են աղաւնիի ար-

տաքինով, որոնց հոգիները կարելի է ճանչնալ իրենց ճակատներու բացէն և ուշիմութիւն յորդող դէմքերնին, կեցուածքնին, ձայներնին, կը նշանակեն ներքին կեանքի գոյութիւնս:

Սոստանալից ճառեր ու շոյող բառեր շատ են լսած. շատ են կարդացեր թերթեր՝ լի հայհոյանքի ունայն առատութեամբ: Ամէն քայլի հայ իրականութեան մ'ը լաւ առաջնորդներու չենք հանդիպիր. երիտասարդութիւնը շատ պէտք ունի անկողմնակալ ու փորձառու գլուխներու:

Ազնիւ, զգաստ ու ներողամիտ են: վախ չկա որ հեգնութիւններ թուռմեցնեն իրենց նոր ծաղկած իմաստութիւնը:

Արտաքին դէպքերը, անոնց մտքին աչքերը բացած են ու լաւ արամարանել կրնան:

Գրեցին թէ ֆրանսահայ երիտասարդութիւնը կը խրոչէր զինուորագրութենէն. այս վարագոյր էր քաշուած ժողովուրդին առջև, ղեկավարներու ու պաշտօնական մարմիններու կողմէ, իրենց սխալն ու անպիտ թութիւնը ծածկելու համար: Երիտասարդութեան ընդգլուժք ո՞չ թէ խրոչելէ առաջ կուգար այլ զայրոյթէ՝ անոնց դէմ, որոնք գիտնալով գոյութիւնը օրէնքին, զանազան պատճառներով չէին իմացուցած ու զիրենք կատարուած իրողութեան առջև կը դնէին:

Եթէ գաղութահայը աւելի ուշիմ առաջնորդներ ունենար, նուազ հոգեր կ'ունենար:

Երիտասարդները մի կարգ ժողովներէ ետք, Այո՛ պատասխանած են զինուորագրութեան հրուէրին. իսկ քիչեր որ ո՞չ են գրած արդարանալի պատճառներ ունին, զաւակներ, գործ են:

Երիտասարդութիւնը կ'ուզէ որ ղեկավարները միջակութիւններ չմնան. իրենց շահախնդիր իրարանցումովն ու ազմուկովը անկազմակերպութեան ու անկարգութեան

մտանած են ժողովուրդը. իրարու հանդէպ հեգնանքով, ծաղրով, սպառնալիքով կ'արտայայտուին:

Նոր Երիտասարդութիւնը անոնց պիտի չնամանի, որոնք նահատակներուն տղայամիտ յաջորդներն են. մեծ եղեռնը պէտք էր իրենց իմաստութիւն տար: Արտասահմանի 18 տարուան պատմութիւնը մի թերթ թուղթ չարժեր:

Ի՞՞՞՞բարխտաբար արժանաւորները մեկուսացած ու քաշուած կ'ապրին, ասպարէզը թողնով մեծ մասամբ փոշի ու ազմուկ բարձրացնողներու:

Ուշ չէ այն օրը որ հայ երիտասարդութիւնը այս ախուր երեւոյթին դէմ, գաղութէ գաղութ իրարու ձեռք երկարելով դարմանը կը դանդ է և յայտնի ու տաղանդաւոր մարդիկը իրենց պատեաններէն դուրս հանելով կը կանգնի անոնց կողքին: Թէև դժուար է շրջուցիչ կեղծութիւններէ հրաժարիլ, սակայն Երիտասարդութիւնը որոշած է զաղբիլ պատուանգան ըլլալէ կեղծ մեծութիւններու:

Մի երիտասարդ խօսակցութեան ընթացքին ըսաւ. «Երբ կը տեսնեմ գեռ շարունակուող վէճերը, մտքէս կ'անցնի թանգարանէն Մեծն Տիգրանի գաւազանը հանել ու հայկական ձեւով ամէնուն ալ կողերը... այն ատեն միայն տակուրութեան ախտը իրենց գլխէն դուրս կ'ելլէ»: Լողները մպտեցան. մէկը ըսաւ. «Երիտասարդները պարերով կը զուարճացնեն արդիւնլու համար որ... մտածեն». միւսը պատասխանեց «կան որ հոգ, ցաւ, տուն, ամեն բան կը մոռնան երբ կը պարեն» այս ըսելու ատեն հայու աչքերը իմացականութեամբ շողացին. մէկ ուրիշը. «մեծերը փայլուն միջակութիւններ են» եթէ կարելի ըլլար նկարագրել այս նախադասութեան ընկերացող թեթեւօրէն երգեցիկ շեշտը, ուսերուն շարժումն ու յօնքերուն կամարումը. չորրորդը, «Առանց կողմնացոյցի կը վարեն Սզգին գործերը» ըսաւ իր

17422107

200

ամբողջ հոգին խօսքին մէջ դնելով. հինգերորդը «Ամէնքն ալ նայն խմորէն» աւելցուց. վեցերորդը. «մեծերը, մեծերը...» կրկնեց արուար ու հեգնական ժպիտով բոլոր վանկերուն վրա կենտրոնով:

Նպատակս չէ մեծերը «այդտիկ» ցնել ու պղտիկները «մեծ» ցնել, այլ անկեղծ մտածումը յայտնել երիտասարդութեան, լաւ ծնած հոգիներուն, որոնց արժանիքը չսպասեր տարիներու շարքին:

Երիտասարդութիւնը այսօրուան ու վաղուան եղբայրութեան կ'աշխատի վանկով երկպառակութեան ոգին. գիտէ որ հայուն ապագան իր տոկուն կամքին ու հաւատքին մէջն է. Չեն սակարկեր իրենց ջանքք. միայն տարիքի կրակով սխալ գործելէ կ'զգուշանան, հանդարտ ու ապահով գործելով կ'ընթանան:

Գիտեն թէ մեր Ազգը նորոգելու միջոցը իրար սիրելուն մէջ կը կայանա:

Գիտեն թէ Մեծ Եղեռնէն ետք իսկ Արմէնները կա՛ն ու կ'ապրին յաւիտեան ու արեան հետքերուն վրա կրկին կը ծաղկի հայ ժողովուրդին կեանքը Արարատի մօտ. Անոնք զիսեմ ցաւն որ հարիւր հազար քոյրեր ունին թշնամիին տուններուն մէջ արհամարհուած ու անարգուած:

Երիտասարդութիւնը կը սորվի պարելէն աւելի մարզուիլ ու մեր ապագայի շահուն կը փորձէ վէճերու անդունդին վրայէն բարոյական կամուրջ ըլլալ կազմելով ՄԷ՛Կ ՀԱՅՈՒԹԻԻ՛Ն. եթէ այս «զեկավարներ» ու անձնական շահերուն ղէմ է, այն ատեն ՄԷ՛Կ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻԻ՛Ն. պայծառ է իր հետեւած ուղին:

Հայ Երիտասարդութիւնը ամէն կողմ կը գտնէ իր նամբան:

5607

ԳԻՆ 5 Ե.Դ.

Հասցե .— Rue Attarine, No. 88
ALEXANDRIE (Egypte)